

KUBBEALTI

AKADEMİ MECMUASI

Sâmiha AYVERDİ

Nâmık AÇIKGÖZ

Kemal Y. AREN

Ercüment AKSOY

J. A. BABELUK

Sait BAŞER

İsmet BOZDAĞ

Hayri BİLECİK

Bâkî BİLGİN

Memduh CUMHUR

Norbert DANIEL

Nazik ERİK

Mustafa TAHRALI

Aydın YÜKSEL

YIL: 21

OCAK 1992

SAYI: 1

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 21

OCAK 1992

SAYI: 1

KUBBEALTI AKADEMİ MECMŪASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kùltür ve San'at Vakfı adına sâhibi:
İlhan AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü:
Sait BAŞER

1992 yılı abone bedeli 50.000 TL.'dir. Dış ÷lkelerden bázıların abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için 25 Alman Markı; A.B.D. için: 20 A.B.D. Doları; Fransa için: 91 Fransız Frangı; İngiltere için: 10 Sterlin ve Suudi Arabistan için de: 70 S. Arabistan Riyali'dir. (*Abonelerin değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur*). İlan ve reklâm, milli kùltürümüze hizmet eden müesseler'den alınır.

Yazı işleri için haberleşme adresi: Yeniçeriler Cad. Nu. 43, Bâyezid-İS-TANBUL. Tel: 516 63 87. Abone ücretlerinizi Kubbealtı Akademisi Kùltür ve San'at Vakfı'nın **337056** numaralı Posta Çeki hesabına yatırabilirsiniz. Abone işleri için, Peykhâne Sk. Nu. 3 Çemberlitaş-İSTANBUL adresine başvurunuz. Tel: 516 23 56.

Mecmuamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Basıldığı Yer: Karadeniz Matbaası, Tel: 518 12 70 --İstanbul

İÇİNDEKİLER

Bizans'ın Mezar Taşı	Sâmiha Ayverdi	5
Gazel	Mustafa Tahralı	8
Bizim Ordumuz	Nâzik Erik	9
Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri	Doç. Dr. Mustafa Tahralı	11
Süveydâ	Hayri Bilecik	21
Budin Rubâîleri	Memduh Cumhur	24
Kahve Etrâfında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu	Yard. Doç. Dr. Nâmık Akçıkgoz	25
Viyana'da Türk Çeşmeleri		40
Viyana'da İki İstanbul Çeşmesi	Bâkî Bilgin	41
Türk Çeşmesi Üzerine Sohbet	Bâkî Bilgin	45
Türk Çeşmesinden Viyana Suyu	J.A. Babeluk	49
Viyana Hans-Radl Okulu'ndaki Avusturya'nın İlk Türk Çeşmesi	Norbert Daniel	51
Viennese Water.... From a Turkish Well Unterhaltung mit Herrn K. Homole, dem Bezirksorsteher von Wien-Währing	J.A. Babeluk Bâkî Bilgin	55 57
Der Erste Türkische Brunnen Österreichs Steht un Der Hans-Radl Schule in Vien	Norbert Daniel	59
Avrupa'nın Bugünkü Gelişmişlik Yapısına İslâm'ın ve Osmanlı'nın Katkıları	İsmet Bozdağ	62
Kubbealtı'nın Kasetleri	Dr.ERCÜMENT Aksay	72
Kubbealtı'nın 20. Senesi	Dr. Aydın Yüksel	74

Kubbealtı Akademi Mecnûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

BİZANS'IN MEZAR TAŞI

Sâmiha AYVERDİ

Çocukluk ve nihâyet genç kızlık yıllarımda arkadaşım olan Şâdan'ın evine zaman zaman gitmek alışkanlığını henüz muhâfaza etmekte idim. Aramızda derin ve köklü bir yakınlık olmamasına rağmen bu arkadaşlık devam ediyordu.

Arkadaşım hiç de iyi bir ev hanımı değildi. Büyüklerime göre hiç de olamayacaktı. Hayli varlıklı bir âileye gelin giderken, kocasının, şehrin hemen her tarafında evleri ya da iradları olduğu hâlde Şâdan bunları görmemişçesine, kayınvâlidesini ve kocasını zorlayıp, o güzelim evlerde oturmayı kabûl etmeyerek, gitmiş **Zeyrek** civârında üç odalı ahşap bir ev satın aldırmış ve oraya taşınmışlardı.

Ama sonunda onu da terk ederek bu defâ da gitmiş **İhsâniye** ya da **Salacak** semtinde eski ve büyükçe bir binâ kirâlayarak oraya taşınmışlardı. İşte karşıdan, serilip serpilmiş olan **İstanbul**'a bakarken bizim de ona bakmamız nasıl kâbil olurdu? Evet, karşılıklı bakışıyorduk. Amma seyrettiğimiz bu şehrin artık **Bizans**'la hiç alâkası kalmamıştı.

Eski hükümdarlar, krallar, pâdişahlar, sultanlar, şehzâdeler, nasıl ölümlerinden evvel türbelerini hazırlatmak âdetinde idi iseler, Azrâil'in ayak seslerini duyan Bizans da, deniz ortasındaki bir kayanın üstüne, bugün Türkler'in "**Kız Kulesi**" dedikleri o **mezar kitâbesini** yerleştirmiştir.

Arkadaşımın son oturduğu evden çok rahat görülen bu kuleyi hiç

sevmemişimdir. Belki bir çokları için efsânelere mâl olmuş o tek ü tenhâ mezar kitâbesinde bir şiir, bir letâfet bulunsa bile, varı yoku, neleri varsa evvelâ, müştereken baş eğdiği haça bağlı Lâtin Katolikler tarafından soyularak uryan bırakılmış Bizans 1204 de Lâtin Katolikler'den gördüğü düşmanlık yüzünden târihe karşı yüzü kızararak bakıp dururken, artık Ortodoksluğun bu köhne diyârından Katoliklere giden imdat taleplerine de cevap alamayınca, **İkinci Sultan Mehmed**'in orduları ile kuşatılmış Kostantaniyye can havli ile bir son müdâfaaya girişmişti.

Öyle ki yıkılan surlardan şehre giren Osmanlı askerleri ile hâlâ sokak muhârebesinden vazgeçemeyecek merdâne bir savaşı göze almış bulunuyordu.

İşte bu savaşta, ölümler toplanırken erguvan renkli çizimleri ile **Vefâ** taraflarında yere düşmüşlerden birinin imparator olduğu meydana çıkmış değil miydi?

Fâtih civârında bulunan, Bizanslılar'ın **Marcianus Sütunu** Biz Türkler'in de **Kıztaşı** dediğimiz ve Bâyezid'e yakın yerde de Rumlar'ca o zaman **Somaki Sütun**, bizim de **Çemberlitaş** adını verdiğimiz Bizans âbidelerine kâidelik yapan bu yüksek eserlerin üstünde bulunan heykelleri dahî iskeleler kurarak yerlerinden koparıp Roma'ya taşıyanlar gene Katolik Lâtinler'den başka kimler olmuştu ki?

Ama soygunları yalnız bunlardan ibâret olsa pek bir şey sayılmaz idi ise evlerin mahremiyetine tecâvüz ve yağmadan başka, kiliselerin altın ve gümüş avânisini, san'at eserlerini, ikonları ve gözlerine kestirdikleri değerli her ne mevcut ise toparlayıp gene Roma'ya taşımış değiller miydi?

Fakat işin asıl acı tarafı da götüremedikleri değerli eserleri tahrip etmiş, yakıp yıkarak, dindaş geçindikleri Bizans'ın istifâdesinden uzak tutmak gibi vahşîliklerden de geri kalmamışlardır.

Halbuki Türkler'in Bizans'ı teslim aldıktan sonra, halka da, Ortodokslar'ın rûhânî reislerine de içtimâî ve an'anevî alışkanlıklarına da geniş imkânlar tanımış olduklarını, Müslüman Türkler'e dış bileyen Batılı târihçilerin bütün kötü niyetlerine rağmen sözbirliği yapmışçasına yazıp çizdiğini bilmekteyiz. Öyle ki Türkler'in, asırlar boyu, îmanlara ve insanlara şefkat ve dostluk göstermiş bulunmakta olduğu nasıl inkâr edilebilir?

Ölümün eşiğinde olduğunu sezen Bizans, belki de **Kızkulesi** dediğimiz işaret kulesini yaparken bunun bir **kabir kitâbesi** olacağını düşünmemişti. Öyle ya nasıl düşünsün ki, işte İmparator'dan başka, **Grand dük Notaras** gibi, Bizans'ın attığı attık, tuttuğu tuttuk ve buyruklarına karşı çıkılamayan soylulardan başka, bu topraklara düşmüş daha niceleri yok mu idi?

Genç pâdişâhın gözünden kaçmayan fakat muzaffer hükümdârın iltifâtını elinin tersi ile iterek görmezlikten gelen bir **Prences İreni** de vardı ki Bizans sarayının bu gözde güzeli ile pâdişâh arasında sıcak bir yakınlık olmamış ve ülkeyi kendi hudutlarına katmış pâdişâhın saygısı, prensesi bir Bizans sarayında refah ile yaşatmış, amma sonunda o da yaşlanıp bu topraklara düşenler kâfilesine dâhil olmuştur.

İsteyenler, Kızkulesi'ni, İstanbullulara göz kırpan bir efsâne mahlûku hoşluğu içinde seyrededursunlar.. Ne çâre ki ben, bu mezar kitâbesinde yazılı acı ve acıklı mâcerâları okumakla tedirgin ve bîzar olmuş bulunuyorum ki, arkadaşım Salacak denen semtten ayrıldıktan sonra bile, onda yazılı hikâyelere göz atmayı hemen hiç düşünemedim.

GAZEL

*Gül yüzün gizlese yâr, hem ser ü hem pâ sürünür
Açsa vechin, nice bin âşık-ı şeydâ sürünür*

*Düştü sevdâ evinin habsine dil, çâresi yok
Etse şekvâ sürünür, etmese şekvâ sürünür*

*Gurbetin yolcusu hasret dolu çöllerde gezer
Pâ-be-pâ sâye-i yâr olmasa hempâ, sürünür*

*Aynlık derdine yandıkça gönül, ismin anar
Bu vücut nakşını aşk etmese ifnâ, sürünür*

*Ansızın Kaf dağının gölgesi tâ câna düşer
Dil-i bîçâreyi cezbe etmese Ankâ, sürünür*

*Duydu cân âb-ı hayât ismini, bir cür'a umar
Bir gün ihsân erişip etmese iskâ, sürünür*

*N'ola ağyâr silinip yâr ile kalsaydı Mürîd
Yalvarır yâre gönülden, tek ü tenhâ sürünür*

Mustafa Tahralı
Ankara-İstanbul
6-31 Ekim 1991

BİZİM ORDUMUZ

Nâzik ERİK

Bir kaç sene evvel Kıbrıs Rum matbuâtında bir beyânat çıkmıştı: **Türk Ordusu yenilmez değildir**, diyordu. Gülmedim, düşünmek istemedim, ama kulağımda asılı kaldı. Dün gazetede hem de Genelkurmay'dan gelen beyânâtı okuyunca durakladım. **150 subay astsubay ordudan firar etmiş**. Tabî bu gazeteye akseden... Anket hazırlanmış, sebepler aranıyor-muş.

Gayr-i ihtiyârî gerilere gittim, 1952 lere... Genç teğmenler "**Amerikan sistemi geliyor! Ordumuz elden gidecek...**" diye sızlanıyorlardı. Anlamamıştım...

8-10 sene kadar evvel Tokat'ta 4 aylık askerliğe gidip gelen akklı başında, vicdanlı, şuûrlu bir genç: "**Hoca, demişti, süngü tâlimleri (Ya-ahh..!) diye bağırtilarak yapıyor...**" Demek ordu Amerikan ordusunun eğitimini artık kelimesi ile de taklit ediyordu. Ama nedense seyyar kili-senin ordu ile gezdiği, hürmete şâyan râhip efendilerin görevleri unutuluyor. Moral subayları daha 1955 lerde dînî sohbetler ederken, 1960 lardan sonra eğlence programları tertip eden kişiler oluyordu.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra: "**daha siz ölmediniz mi? Biz sizi bitti sanıyorduk!** sözünün neden dendiğini anlamamıştım; ama son yıllarda "**namaz kılan**" öğrencinin ve subayın ordudan uzaklaştırılmasını içim burkularak seyretmiştim. Nihâyet en selâhiyetli ağız, "**paşa**" değil, "**komutan, general**" söyledi: "**Türk Ordusunun din ile alâkası yok-tur!**"

Bunları akklı eren genç bir dostumla görüştüm. Güldü, acı acı güldü..

"Biliyor musun, dedi. **Dünyâda Türk ordusundan başka Allah.. Allah diye savlet eden başka bir ordu yokmuş... Ruslar, Hurraa.. diye hücum**

kalkarlarmış. Yetkili bir subay söyledi. Ben de ona: Peki bizim asker, "Allah Allah..." demezse ne diyecek? dedim. "Buluruz bir kelime" diye cevap verdi. Ben o günden beri susamıyorum da işte böyle güllüyorum"

Allah rahmet eylesin, Ali'ciğim gözlerimin önüne geldi. Fidan gibi, zarif, her zaman mütebessim. Herkese dost ve mültefit Ali: "Teyze, di-yordu, Çankaya'ya çıkan o sırtlarda peşimizde idiler. Yurttan topluca kaç-mıştık. Onlar silahlı idi. Bizim ise sopamız bile yoktu. "Allah.. Allah..." diye bir döndük..." Yavrucak o sırada tahsilini tamamlamak için Ankara Site Yurdunda kalıyordu ve karşısındakiler zavallı "solcu" diye kandırıl-mış yavrucaklardı.

Kıbrıs harbinden dönmüş bir Kıbrıslı mücâhid anlatıyordu: "İnsan savaş havasına girince artık dünyâyı görmüyor.. Allah.. diyor ve parçala-nacağını bile bile mazgala kapanıyor..." Bunlar o kadar yakın yıllarda idi ki...

Dostumun oğlu, Harp Okulu'ndan öğrencilerin nasıl ocutulduklarını, uzaklaştırıldıklarını dehşet içinde anlatmıştı. Şimdi hepsi, bu gördükleri-min, işittiklerimin hepsi beynimin içinde bir kaos yaratıyor. Duymuyor, düşünemiyorum. Ben bu milletin bir ferdiyim. Devletimin, milletimin bekâsına duâ eden, bu yolda hizmet için ömür harcamış bir ferdiyim.

Bu ordu İslâmın son ordusudur.. Ya Rabbi...

Evet bu ordu İslâmın son ordusudur. İtalyan filmciye dehâlet eden, Amerikan bayrağını öpen asker neyi kaybetmişti ki? Bu ordu "cihad rûhu"nun timsâli idi. Türk, ister Gazneli ister Selçuklu, ister Osmanlı ol-sun, Türk "öldürmek için" değil, Rızâ-yı Bârf için, İlâ-yı Kelimerullah için silah kuşandı. Allahın emri diye orduya gitti. Hudûdu o zevk ve şevk ile, ya gâzî-ya şehid diye bekledi idi..

Ey analar, babalar! ilk sütü besmeleden sonra yavruarımıza hangi niyyet ile verdiniz?

Ey mektepleri dolduran hocalar! Vatan-millet ve ordu diye neyi öğ-rettiniz?

Ey Diyânet İşleri Başkanlığı, ey câmileri dolduran imam, vâiz efen-diler! Cehennem kapılarını başın kılı, eteğin tozu ile ölçerken "Cennetin kapıları açıldı..." diye gazâyâ dâvet eden münâdînin sesini hiç duymadı-nız mı?

Ve orduda nizâmı, intizâmı ve itaatı, sevgiyi ve saygıyı temin etmek-le mükellef subayların kaçış sebebini bulmak için anketler düzenleyenler!

Cihad rûhu, şehâdet şerbeti, gâzîlik şerefi ve Allah'ın emr-i ilâhîsi di-ye hiç mi, hiç mi birşeyler işitmediniz, duymadınız?

YÛNUS EMRE'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFİ MEFHUMLARIN AKİSLERİ*

Doç.Dr.Mustafa TAHRALI

XIII. asır Anadolu'su, bu asrın pek çok mutasavvıfı ile birlikte İbn Arabî, Sadreddin Konevî ve Hz. Mevlânâ gibi tasavvufun zirvelerini de barındırmış bulunuyordu. İbn Arabî ve S.Konevî tasavvuf ilmine ve düşüncesine çok yüksek seviyeli bir irfan ve tefekkür getiriyor; Mevlânâ ise, aynı seviyeyi, farsça şiirler kalıbı içinde çok san'atlı ve coşkun bir havaya eriştiyordu. Mevlânâ tarikat sâhibi bir "pir" olarak, gerçekleştirmiş olduğu bu seviyeyi, talebeleri vâsıtasıyla Anadolu'ya yayarken, İbn Arabî de talebesi S.Konevî sâyesinde tarikatlar arası ve üstü denilebilecek bir öğretim ve eğitim ile Anadolu'yu tasavvufî bir ilim ve tefekkür merkezi hâline getirmiş bulunuyorlardı. F.Köprülü'nün isâbetli tesbitlerinden anlaşıldığına göre, XIII. asrın sonunda, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında aydınlar ve halk üzerinde bu fikrî-irfânî havanın büyük ölçüde tesirleri müşâhede ediliyordu.

İlim dili olan Arapça ve edebiyat dili olan Farsça yanında, artık Türkçe de tasavvuf sâhasında mahsüllerini vermeye başlamıştı. Orta Asya'da bir asır önce Ahmed Yesevî ile başlatılan bu hareket, Yesevî talebeleri vâsıtasıyla Anadolu'da devam etmiş ve diğer tarikatlerin mensupları şairler de Türkçe yazmaya başlamışlardı.

* Bu yazı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Kültür Merkezi tarafından 7-10 Ekim 1991 târihinde düzenlenen "Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuştur.

İşte Yûnus Emre Anadolu'daki bu çok yüksek seviyeli tasavvuf irfânını Türk dili ile şiirde ifâde edebilen ilk ve en büyük şâir olmuştur. İsmâil Hakkı Bursevî'nin deyişiyle "Yûnus Emre'den bu kadar makâlât-ı tevhîd ve kelimât-ı irfân sâdır olmuştur ki, kimseye makdûr değildir. Onun için bu bâbda hâtimetü'l-müteahhirindir (kendinden önceki son devir şâirlerinin hâtimesidir). Zîrâ söylemediği mazmûn kalmamış ve türki sözlerde onun kelimâtına muâdil gelmemiştir. Kendi tercümânü'l-gayb ve lisânü'l-feyz ve kâlib-ı nazmı rûhu'l-maânî perver ve hân-ı ma'rifetine erbâb-ı feyz tufeylîdir"¹. Yûnus'un böyle bir seviyeyi tutturabilmesinde kendisinin "mânevî istîdâdı" kadar, XIII-XIV. asır Anadolu tasavvuf ve irfan muhîtinin, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz büyük mutasavvıfların eğitimi ve öğretimiyle iyice yoğrulduğu ve böyle bir "mânâ dâhî" sini yetiştirmeye elverişli bir durumda olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nevî mânevî dehâları "mutlaka ictimâî muhitlerinin mahsûlü"² saymak gerçeği tam ifâde etmese de, bu gibi insanların yetiştigi ictimâî muhîte hiç îtibar etmemek de aşırı bir görüş olacaktır. Şurası muhakkak ki, o devir Anadolu müslüman Türklüğü İbn Arabî, S. Konevî ve Mevlânâ'nın eğitim ve öğretimini kabul edebilecek bir istîdat ve kâbiliyete sâhip bulunuyordu ki, İbn Arabî İslâm ülkelerinin en batısından, Mevlânâ'nın babası da doğudan bu topraklara göç ederek gelmişlerdi. Öyle görülüyor ki "bilkuvve" olan bu istîdâdı, onlar şu veyâ bu yolla fark ve teşhis etmiş bulunuyorlardı. Bu büyüklerin arapça ve farsça olan öğretimleri, çok geçmeden Yûnus gibi bir mutasavvıf-velî Türk şâiri yetiştirerek Türk dilinde meyvesini veriyordu. F.Köprülü'nün dediği gibi "Mevlânâ Celâleddin Rûmî'yi, Sultan Veled'i yetiştiren böyle bir asrın Yûnus Emre gibi büyük bir şâir-mutasavvıf yetiştirmesi çok tabîidir"³. Yine F.Köprülü "Muhyiddin Arabî'nin neşr ve telkîn ettiği vahdet-i vücûd felsefesiyle dolmuş olan Anadolu muhîti" Mevlânâ'nın "şiirleriyle, sûfiyâne fikirleri ile pek kolay cezb ve teshîr" ettiğini, muhîtin "böyle bir harekete tamâmiyle hazırlanmış" olduğunu ve "Yûnus'un eserlerinden ve tasavvufî telakkîlerinden bahsedilirken, bu te'sîrin az zaman içinde ne ka-

2. Fuad Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966, s.185.

3. A.g.e., s.185.

dar taammüm ettiğini"⁴ gösterdiğini söyleyerek Yûnus'u hazırlayan mânâ ve irfan muhîtime dikkat çekmektedir. Yûnus Emre:

Bu bizden önden gelenler mânâyı **pinhân dediler**

Ben anadan doğmuş gibi geldim ki **üryân eyleyem** (137/173)⁵ Beytinde herhalde "mânâyı pinhân" söyleyen sûfilerin Türkçe yazıp söyleyen sûfiler olduğunu kasdediyordu. Zîrâ Yûnus öncesi Ahmed Yesevî gibi Orta Asyâ Türk mutasavvıfları ve Yesevî dervişlerinin eserlerinde görülen "zâhidâne ve müttekâyâne telakkîler"⁶, daha önce İbn Arabî ve Mevlânâ'da vahdet-i vücûd ve buna bağlı olarak diğer tasavvufî mefhumlar, en geniş ve ap-açık ifâdesini bulmuştu. Fakat Türkçede ilk defa Yûnus bu mefhumları "üryan" kılıyordu.

Tasavvufî bir terim olarak "vahdet-i vücûd" ile anlatılmak istenilen mânâ, İslâm dînînin ve diğer semâvî-kitâbî dinlerinin esâsı olan "tevhid"dir. Başka bir ifâde ile "vahdet-i vücûd", tasavvuf ehline göre, "tevhid"ın bir yorumu ve müşâhedeye dayanan ⁷ yüksek bir irfâna nazaran ifâdesidir. İbn Arabî ve Mevlânâ'nın eserlerinde "vahdet-i vücûd" terimi mevcut olmadığı⁸ gibi, Yûnus'un şiirlerinde de bu terim kullanılmamıştır. Onun için burada bu terimin daha sonraki yıllarda kullanılmaya başladığını belirterek, Yûnus'un şiirlerindeki "tevhid" anlayışını incelemek ve kısaca ortaya koymak istiyoruz.

Tevhîd imiş cümle âlem **tevhîdi** bilendir âdem

Bu **tevhîdi** inkâr eden öz cânına düşman imiş (109/125)

Bu **tevhîd** donunu giyen varlığını yoğa satan

İş bu yola kâim duran mutlak bir ol er durur (77/61)

Diyen Yûnus Emre "tevhid" kelimesine bu beyitlerinde "merkezî" bir mânâ yüklemektedir. Şöyle ki: "Âdem" yâni hakîkî insan, kâmil insan

4. A.g.e., s.197.

5. Yûnus Emre Dîvânı (Hazırlayan:Dr. Mustafa Tatçı), Akçağ Yay. Ankara 1991. Bu tebliğde zikredilen Yûnus Emre'nin beyitleri bu yayından alınmıştır. Parantez içindeki ilk rakam sayfa ve ikinci rakam şiir numarasını göstermektedir.

6. F.Köprülü; A.g.e., s.175.

7. Mustafa Tahralı; Fusûsu'l-Hikem, Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alâkalı Bâzı Mes'eleler(Ahmed Avni Konuk; Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1987, C.I) baş tarafında s.LI-LIV ve LXI-LXIII; Fusûsu'l-Hikem'de Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd, A.g.e., (M.Ü.İlahiyat Fak. Vakfı Yay.), C.II baş tarafında s.9-10; Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık, A.g.e., (M.Ü.İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul 1990), C.III baş tarafında s.9-13.

8. Mustafa Tahralı; (A.Avni Konuk; A.g.e. C.I baş tarafında) adı geçen makale, s.XLVIII-L.

tevhîdi bilendir. "Tevhîd imiş cümle âlem" cümlesi "cümle âlem tevhid-den ibârettir", "cümle âlemin bilmesi gereken tevhiddir" şeklinde anlaşılabilir. "Bu tevhîdi inkâr eden" birinci mânâyâ göre "münkir ve kâfir" olduğu için, âhirette azâba dâ'îr olacağından "öz cânına düşman"dır. İkinci anlayışa göre âlemdeki birliği, tevhîdin hakikatini inkâr eden, lafzan "tevhîd"i ikrâr eden bir mü'min olsa bile, ikrâr ettiği tevhîdin "hakikat"ini, derinliğini ve bütün şümûlünü idrâk edemediği için, şiirin ilk beytinde söylenen:

Kanda idim fikr ederdim göğe bakıp şükr ederdim

Dost benim gönlüm evinde tenim içinde cân imiş (109/125)

"Dost ten içinde cân" olduğu fikrine göre, "bu tevhîdi inkâr eden öz cânına düşman" olmuş olur.

Yukarıda ikinci beyitteki "Bu tevhid donunu giyen" yâni tevhîdi ikrâr eden demek olabileceği gibi, mısra'ın devâmında söylenen şekilde, kendi "varlığını yoğa satan", yâni kendi varlığını "fenâ-fillâh" mertebesine erişip yok kılan ve böylece Hakk'ın "birliği donunu giyen", Hak ile Hak olan, mânâsında yorumlanabilir. İşte bu ikinci mânâyı idrâk eden ancak "er durur". Yâni er, eren, evliyâ veya kâmil insan "tevhîd"i bütün şümûlüyle ve hakikatiyle idrâk edenlerdir.

Yûnus "Göğe bakıp şükr ederdim" derken, mü'minlerin duâ esnâsında ellerini göğe kaldırmalarının insanda uyandırdığı bir "vehm"e işaret etmektedir. Bu "vehm"e göre, sanki Hak gökte bulunmakta, kendisine duâ eden kullarından ve onların içinde yaşadığı dünyâdan "ayrı" ve "gayrı" bir durumdadır. Halbuki zâhiren ellerin ve başın göğe kaldırılması "sembolik bir tavır" olup, Hakk'ın ulvîliğini, yüceliğini ifâde etmektedir. Fakat "sembol"lerin, pratik hayattaki gafletten dolayı, mânâlarının unutulması insanı, Allâh'ın gökte olduğu, bu varlık âleminden ve insanın kendisinden uzakta bulunduğu "vehm"ine sürüklemektedir.

Sanırdım kendim ayrıyım, dost gayrıdır, ben gayrıyım

Beni bu hayâle salan bu sıfat-ı insân imiş (109/125)

Beytinde Yûnus bunun bir "zan" ve "hayâl" olduğunu ve insanın idrâk melekeleri olan duyular ve akıl gibi "sıfat"larından ileri geldiğini söylemektedir. İbn Arabî'nin **Fusûsu'l-Hikem** adlı eserinde ve şerhlerinde sık sık sözü edilen bu "aynîyet" ve "gayriyet" konusu, vahdet-i vücûd anlayı-

şının temel kavramlarından⁹. Burada kullanılan "sanırdım" kelimesi üzerinde biraz durmak gerekmektedir. Zîrâ Yûnus da her insan gibi, duyuları ve aklı ile çevresini, îmânı ve aklı ile de dînî konuları öğrenmiş Allah ve varlık hakkında bir kanâat edinmişti. Ama bir mürşide derviş olup onun önünde seyr ü sülûkünü tamamladıktan sonra, maddî çevresi ve dînî konulardaki bâzı kabullerinin değiştiğini fark etmiş, daha yüksek bir idrâk ve inanca ulaşarak: Önceleri ben "sanırdım" ki... demek durumuna gelmiştir. Aynı ifâde Molla Câmî'den Türkçeye nazmen tercüme edilmiş:

Ben bilmez idim gizli ayân hep sen imişsin

Mısra'ında "bilmek" kelimesiyle söylenmiştir. Her derviş gibi Yûnus da, önceki kabul ve anlayışından farklı ve daha yüksek bir idrâke dervişlik yolundaki terbiye ve irfanla ulaştığını belirtmiş olmaktadır.

İnsanın ve bütün varlıkların Hak'tan tamâmen ve her bakımdan "ayr-ı" ve "gayrı" olduğunu sanmak, Hakk'ın varlığı ile kulun varlığı arasına "mesâfe" koymak ve kulun varlığına Hak varlığı karşısında bir "istiklâl" yâni "bağımsızlık" tanımak, Hakk'ın "vücûd" ve "sıfat"larını tahdid etmek demek olacaktır. Yûnus "sanırdım" ki, Hak ile benim varlığım arasında bir mesâfe ve uzaklık vardır; ben O'ndan her bakımdan tamâmen ayrı ve başka bir varlık olarak mevcûdum veyâ var edilmişim. Fakat şimdi vardığım idrâk seviyesinde anladım ki, bu benim zan ve vehm ettiğim gibi değil imiş. Zîrâ mü'minlerin inancına göre "Hak her yerde hâzır ve nâzır"dır. Hakk'ın her yerde hâzır olması için arada bir mesâfe ve uzaklık bulunmaması, iki ayrı varlığın birinin diğerine girmesi demek olan "hulûl" ve iki ayrı ve gayrı varlığın birleşmesi demek olan "ittihâd" olmaksızın¹⁰ yakın olması ve arada "ikilik"ın bulunmaması lâzımdır. Onun için Yûnus şu beytinde:

Dilin eydür Çalap hâzır, pes kulağın niçin sağır

Senin sözüne sen münkir v'allah bu iş hatar durur (77/61)

Diyerek Hakk'ın her yerde "hâzır" olduğunu söyleyen, fakat bu ikrardaki mânâyı gereği gibi dikkat edip anlamayan, sanki söylediği sözü duymayan bir "sağır" gibi, bizzat ikrar ettiği bu sözdeki mânâyı "münkir" olan

9. A.Avni Konuk; A.g.e., C.I,s.64-66; M.Tahrall; Fusûsu'l-Hikem'de Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd (A.A.Konuk, A.g.e., C.II baş tarafında) s.12-36.

10. A.g.e.; C.I,s.25,126,237,C.II,s.13,46,78,350-352,C.III,s.101,103,146-152,166,347.

kişinin "tehlikeli bir iş" ve gidişte olduğunu belirtmektedir.

Ey dün ü gün Hak isteyen bilmez misin Hak kandaır

Her kandasam anda **hâzır kanda bakarsam andadır** (73/53)

Beytinde Hakk'ın her yerde hâzır olduğunu "Yüzünüzü nereye çevirirseniz çeviriniz Hakk'ın vechi oradadır" (Bakara, 2/115) âyetinin tasavvufî mânâsını vererek hatırlatmaktadır. Aşağıdaki beyitlerde de aynı mânâ değişik ifâdelerle dile getirilmektedir:

Çünkü gördüm ben Hakk'ımı Hak ile olmuşum biliş

Her kancaru baktım ise hep görünendir cümle Hak (111/128)

Benim gönlüm alan doludur cümle âlem

Kancaru bakar isem onsuz yer görümezem (146/188)

Hak cihâna doludur kimsene Hakk'ı bilmez

O'nu sen senden iste o senden ayrı olmaz (98/103)

Yûnus der eşkere nihan **Hak doludur iki cihan**

Gelsin beri dosta giden Hûr u Kusûr Burak nedir (63/37)

Miskin Yûnus gözün aç **bak iki cihan dop-dolu Hak**

Sıdk oduna gümânı yak **ol eşkere pinhandadır** (73/54)

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta şudur: "Hep görünendir cümle Hak", "O'nsuz yer görümezem" ve "Gözün aç bak iki cihan dop-dolu Hak" ifâdelerinde "görmek" kelimesinin kullanılmış olmasıdır. Bütün varlıkta Hakk'ın varlığının ve birliğinin idrâk edilmesi keyfiyeti, tasavvufî terbiye neticesinde dervişin ulaştığı "müşâhede"dir. Sâdece nazarî aklî bir idrâk değil, bilfiil zevk ve hâl olarak yaşanmış bir "biliş" ve "görüş"tür. Yûnus'un bu mertebeye erişmeden, böyle bir idrâki kazanmayî temennî eden beyitleri de vardır:

Şöyle hayrân eyle beni aşkın oduna yanayım

Her kancaru bakar isem gördüğüm seni sanayım (190/268)

Hem evvelsin hem âhir kamu yerlerde zâhir

Hiç makam yoktur sensiz ben niçin göremezem (184/256)

Bu iki beyit ve benzerlerini, Yûnus dervişliğinin ilk merhalelerinde veyâ o merhaleleri kasdederek söylemiş olabileceği gibi, kendini "müşâhede" mertebesine erişememiş kimselerin yerine koyarak onların dilinden bir duâ ve temennî mâhiyetinde söylemiş olabilir ki, bu da ulaşılması gereken "müşâhede"ye dikkat çekmek içindir.

Bu ve benzeri beyitler "Lâ mevcûde illallah" (Allah'tan başka mevcut yoktur) mânâsında kelime-i tevhîdin "vücûd" (varlık) bakımından tasavvufî yorumunun Yûnus'un şiirlerindeki akisleridir. Kelime-i tevhîdin bir de "Lâ fâile illallah" (Allah'tan başka fâil yoktur) mânâsında bir yorumu daha vardır ki, bu da Yûnus'un beyitlerinde muhtelif ifâdelerle terennüm edilmiştir. Cüz'î akılla idrâkimize göre, içinde yaşadığımız bu varlık âleminde "fâil" insan, hayvan veyâ bir nesnedir. Fakat seyr ü sülûkünü geçiren bir dervişin "kalp veyâ bâtın gözü"¹¹ ile "müşâhede"sine veyâ "basîret"ine göre, gerek büyük ve gerek küçük varlıkların bütün fiillerinde "fâil" olan, "işleyen" Hak'tır. Çünkü yukarıda söylenildiği gibi, vücûd bakımından "her yerde hâzır ve nâzır olan" Hak olduğuna göre, Hakk'ın bütün sıfatlarının fiilleri, ki bu "fâil" kelimesiyle genel olarak ifâde edilmiştir, Hak'tan "ayrı ve gayn" değildir. Şu halde Hakk'ın vücûdu her yerde hâzır olduğu gibi, mazharlardan zâhir olan fiillerde de Hakk'ın fâiliyeti, cüz'î akıl ve duyuların idrâkine gizli olsa bile, "gören"e göre ön plândadır. O, görünüşte fâil gibi görünenlerden zâhir olan "hakîkî fâil"¹² müşâhede etmektedir. Yûnus bu mânâda şöyle söylemektedir:

Öldüren ol, dirgüren ol, Yûnus imdi Hakk'ile ol
Hak'tan artık hiç kimesne yok nesneyi var eylemez (102/112)
Diyen ol, işiten ol, gören ol, gösteren ol
Her sözü söyleyen ol, sûret cân menzildir (52/25)
Yûnus sen "ben"i gider, her ne eder dost eder
Aczini bil ebsem ol, var aşk rengine boyan (174/236)
Her gelen oldur, giden ol, görünen oldur, gören ol
Ulvî vü süflî cümleten oldur ger bana görüne
Yûnus bu sır Hak durur, bu dil ile gelmek yok durur
Bilmesi bunun zevk durur, akl ile fehîm ermez buna (51/14)
Veren alan sen olıcak kim cünbüş eyleyebile
Kıymeti müşteri senin her metânı satmağa
İki cihan varlığını kudret eli tutup durur
Yol yok durur hiç kimseye sensiz bir adım atmağa

11. Yûnus Emre kalp gözü, gönül gözü, bâtın gözü vb. tâbirleri şiirlerinde kullanmıştır.

12. A.Avni Konuk; A.g.e., C.I, s.293, C.III, s.295.13.

Birlik diyen katında hiç sen ben demek hiç yok durur

Yûnus dilin sen yumşattın bu tevhîdi ayıtmağa (221/323)

Varlık âlemindeki bütün fiillerin fâili olarak Hakk'ı bilen ve "gören" Yûnus, bu idrâkin başka bir idrâk olduğunu, bunun dervişlik yolunda elde edilmiş bir "zevk" (tecrübe ve hâl) olduğunu, normal akıl ve "fehmi"nin bu anlayışa erişemeyeceğini belirtmektedir. Bunu anlayabilmek için "Hak ile olmak", "beni gidermek", "acziyi bilmek", "aşk rengine boyanmak" ve ikilik demek olan "sen ben" dâvâsından vazgeçmek gerekmektedir. Esâsında vücûdun ve fâilin birliğini "dil" ile anlatmak da mümkün değildir. Bu bir "sır" olup, "aklı ve fehm"i aşmaktadır.

Yûnus şiirlerinde bu ve benzeri ifâdelerle tevhîdin iki yorumunu, tasavvuf ve seyr ü sülûk ehli arasında ortak olan bir mefhûm ve mânâyı dile getirmekte, Türk tasavvuf şiirine aksettirmiş olmaktadır.

Yûnus'un çok meşhur ve günümüzde "hümanist" bir anlayışla tekrar edilen aşağıdaki beytinin mânâsı da tevhîdin yukarıda sözünü ettiğimiz iki yorumu göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Yetmiş iki millete **birlik** ile bakmayan

Şer' ile evliyâsı hakîkatte âsîdir (59/29)

Birinci mısra'daki "birlik" kelimesi "tevhid" karşılığı olup tevhîdin kısaca bahsettiğimiz iki yorumuna göre mânâlandırılınca, beytin "hakîkat" mertebesine göre ne demek olduğu anlaşılacaktır. Aynı mânâda söylenmiş aşağıdaki şu beyit de, bu idrâkin, her hangi sathî idrâk sâhibine nisbetle değil, "erenler"e göre olduğunu belirtmektedir:

Tehî görmeyen kimseyi hiç kimsene boş değil

Eksiklik ile nazar **erenlere** hoş değil (133/167)

Kimseden ayrı görme, her biri ile bile gör

Cümle âlem doludur ber ile bahr içinde (212/305)

Yûnus'un, şiirlerinde çok çeşitli şekillerde ifâdesini bulan "tevhid" ve "vahdet-i vücûd" görüşüne ve insanlar arasında ortak olan sathî idraklerden farklı bir varlık, dünyâ ve insanlık anlayışına erişmesi, "Taptuk kapısı"nda gördüğü tasavvufî eğitim ve öğretim sâyesinde gerçekleşmiştir diyebiliriz. Aynı birlik ve tevhid idrâki onun "aşk" anlayışında da mevcuttur:

Asılda âşık u mâşûk u aşk bir

Bu birden gerçi kim yüz bin göründü

Eğer âyîne bin olsa bakan bir

Gören bir, görünen bin bin göründü (269/411)

Yetmiş iki milletin hem mâşûku ol durur

Âşıkı mâşûkundan ayırmaklık fal değil (131/163)

"Vücûd" ve fâil'in birliği bu beyitlerde "aşk" kavramı üzerinden ifâde edilmiştir. "Bir" olan Hak, vücûdu ve sıfatları aynasında¹³ "bin bin" olarak görünmüştür. "Fâil" olan "gören" bir olduğu gibi, "bin bin görünen" muhtelif fâiller, o "bir fâil" in mazharlarıdır; ortada "bin bin" mevcut varlık olmadığı gibi, "bin bin" fâil de yoktur. Şu halde fâil gibi görünen "âşık kul", fâilin fiiline muhâtap olan "mâşûk Hak" ve fâilin fiili olan "aşk" bir çokluk hissini veriyorsa da, ortada sâdece mâşûk olan Hak vardır ki, bu da kelime-i tevhîdin "Lâ mâşûka (veyâ Lâ mahbûbe) illallah" (Allah'tan başka sevilen yoktur) şeklinde yorumundan ibârettir. Fakat şu unutulmamalıdır ki, "aşk" ın bu mânâda idrâk edilebilmesi için, tasavvufî terbiye sâyesinde, "gayr" ve "mâsivâ" denilen şeylerin sâlikin gönül gözünden silinmesi veyâ başka bir deyişle "birlik" idrâkine "hâl ve zevk" ile bilfiil ulaşılması gerekmektedir. "Aşk" bu birlik idrâkine erişmek için bir yol ve vâsita olarak da görülebilir:

Bu dem aşkın suyuyla gayrı yudum

Acep ârif benim irfân içinde (225/332)

Gör mâşûkun ne iştedir, âşık dahi ol iştedir

İkisi bir sır iştedir **iki sanıp** kalma ırak (112/130)

Âlem ilmin okuyan dört mezhep sırrın duyan

Âciz kaldı bu yolda **bu aşka el uramaz** (101/110)

İkilikten usandım aşk donunu donandım

Derdi hânına kandım dermânım yağma olsun (192/271)

Senlik benlik olıcak iş **ikilikte** kalır

İkilik tutan kişi nice birike birle (229/338)

Birlik diyen katında **sen ben** demek hiç yok durur

Yûnus dilin sen yumşattın bu **tevhdî** ayıtmağa (221/323)

Şu halde derviş "aşk" sâyesinde "mâsivâ" denilen varlıkların bir ve him ve zandan ibâret olup "hâkîkî varlık" ın sâdece Hakk'ın varlığı olduğunu, "mâsivâ" dan görünen fiillerin "hakîkî fâil" inin de Hak olduğunu

13 "Ayna" misâli vahdet-i vücûd konusunda sık sık kullanılmıştır. Ahmed Avni Konuk'un *Fusûs'u'l-Hikem* Tercüme ve Şerhi'nin indekslerine bakınız.

idrâk ederek "birlik"e ve "tevhîd"i yüksek mânâsına, "tevhîdin hakîkatî"ne ulaşmış olur. Netîcede Yûnus:

Sana biriken birlik oldur ebedî dirlik

Senden ayrığı bulduk cümle kuru efsâne (219/320)

Diyerek "vahdet-i vücûd" idrâkını bir "zevk" ve "hâl" içinde terennüm eder.

Yûnus Emre'nin şiirlerinde akislerini bulan diğer tasavvufî kavramlar, din ve dünyâ görüşü, umûmiyetle, kısaca zikrettiğimiz bu "tevhîd" anlayışı içinde dile getirilmiştir diyebiliriz. Bu anlayış Yûnus'tan önce Anadolu'da Muhyiddin ibnü'l-Arabî, Sadreddîn Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ve diğerleri tarafından eserlerinde ifâde edildiğine göre, bu mutasavvıfların manzum ve mensur eserlerinin bilinmesi ve incelenmesi Yûnus'un şiirlerinde dile getirilen tasavvuf mefhumlarının anlaşılmasında pek çok yardımcı olacak ve onun kendinden önceki büyük mutasavvıf velîlerden farklı bir tasavvuf düşüncesine sâhip olmadığını, tasavvuf ehli arasında ortak olan "hakikat"leri Türk şiir dilinde ilk defa sâde ve güzel bir şekilde dile getirmiş olmak gibi bir üstünlüğü hâiz olduğu her devirde söylenecektir.

SÜVEYDÂ

Hayri BİLECİK

Son devirlerde gördüğü vefâsızlık ve saygısızlığa dayanamayıp dilimizi sessiz sedâsız terkeden kelimelerden biri de süveydâ...

Arapça'da "kara benek, siyah noktacık" mânâsına gelen bu kelime, aynı zamanda, bitkinin esâsı olan tohumun göbeğindeki embriyonu çevreleyen ve gelişinceye kadar onun beslenmesini sağlayan kısmına, besi dokusuna isim olmuş. Yine, anne karnında ilk teşekkül eden insan organının, yâni kalbin tam ortasında bulunduğu kabul edilen ve onun nüvesi, özü olarak düşünülen siyah noktacığa süveydâ denilmesinin de yukardaki mânâ ile yakından ilgisi olsa gerek. Bu siyah noktacık aynı anlama gelen **sevâd-ı kalp** veya **sevdâ-i kalp** söyleyişleri ile de ifâde edilmiş.

Bizim tefekkürümüzde kalp, sâdece kan emip pompalayan bir organ değil, aynı zamanda, kuluna şah damarından daha yakın olan* Allah'ın tecellîgâhıdır. Ana rahminde sevgi yoluyla ve süveydâ adıyla zuhûra gelen ilâhî tecellî, önce kalbin sonra da sırasıyla diğer organların, belli bir nizam içinde var olup gelişmesini sağlamıştır. Buna göre, tecelliyât-ı rabbânînin odak noktası durumundaki süveydâyı, insanın hem maddî-mânevî varlığının özü, nüvesi hem de gerçekleştirdiği bütün fiil ve davranışların güç kaynağı olarak değerlendirebiliriz.

Süveydâya hayâl-i tal'atın, cânâ, sığıştırmış

Gönül bir zerreye mihr-i cihân-ârâ sığıştırmış

* "Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız." K.Kerîm, Kâf (50): 16

diyen Fıtnat Hanım, Cenâb-ı Hakk'ın tecelli ettiği bu makamdan yayılan ilâhî nûrun, bütün cihânı süsleyen bir güneş gibi parladığını ne güzel ifâde ediyor.

Süveydâ ile sevdâ!.. Aynı kökten türeyen bu iki kelimenin taşıdıkları mânâlar arasında çok yakın bir münâsebet var. O kadar ki, yukarıda da zikredildiği gibi "sevdâ-i kalp" terkîbinde sevdâ, süveydâ anlamında kullanılmış.

Nitekim Muallim Nâci de:

Sevdân ile zindedir süveydâ

Rûh-ı dil-i nâ-tüvânım oldun

mısralarıyla, bu münâsebebe ışık tutmakta ve sevdâ ile beslenip bir sevgi pınarı hâline gelecek olan süveydânın gönül olacağını zımnen belirtmektedir.

Kültürümüze sâhip ve onunla haşır neşir olduğumuz asırlarda süveydâya, kâh gönül kâh gönül gözü demiş ve mü'min kalbine tecellî eden Cenâb-ı Hakk'ın onunla müşâhade edileceğine inanmışız.

Böyle inanmasaydı Mehmet Akif:

Sevdâ kesilir bütün süveydâ

Gûyâ açılır nikâb-ı Leylâ

der miydi!

Süveydâ kelimesi ile konuştuğumuz, yazdığımız devirlerde Allah'tan geldiğimizi ve O'nun bir tecellisi olduğumuzu hiç olmazsa fikren biliyorduk. Cemiyetimizin karakter yapısına benlik, bencillik hâkim olamıyordu. Zîrâ pek çoğumuz güç, kuvvet, akıl, mal, mülk vb. her şeyin Allah'a âit olduğunun farkındaydı.

Zâlim değildik: Çünkü, vicdanlar süveydâlardan fışkıran ilâhî nurla teşekkül edip güçleniyor, gönüllerimiz tabiat, insan ve Allah sevgisiyle dolup taşıyordu. Ve böylesine yüce sevgilerle beslenen süveydâlar gönlümüz, gönül gözümüz olmuştı: Geçmiş, hâli, istikbâli açık ve net bir şekilde görebiliyor, nereden gelip nereye gittiğimizi, kim olduğumuzu kolayca idrâk edebiliyorduk.

Dürüsttük, âdildik, cesurduk kısaca ahlâklıydık: Zîrâ hesaplar, hakîkate açılan süveydâ penceresinden her yerde ve her zerrede müşâhade edilen yüce kudrete, Cenâb-ı Hakk'a veriliyordu.

Kalp, gönül kırmamaya özen gösteriyorduk. Çünkü kıracağımız gön-

lün süveydâ yoluyla Allah'a bağlı olduğunda şüphemiz yoktu.

Bir cemiyetin bütün fertleri, hattâ ekseriyeti böyle bir seviyeye nasıl erişebilir! Bu mümkün mü! Elbette ki hayır!... Ancak o mesut devirlerde, birer insanlık âbidesi hâline gelmiş, ahlâk timsâli yüce insanları örnek alıp onların eline eteğine yapışarak yürümek kültürümüzün vazgeçilmez îcâbı olarak kabul ediliyordu.

Zîrâ o zamanlar, en azından biliyorduk ki: **Kalp, gönül için süveydâ ne ise, kâinat için kâmil insan da o idi.**

Gönül gözleri açık bu yüceler, îman ve ahlâk prensiplerinin özüne sâdık kalarak ictimâî, siyâsî, iktisâdî hemen her sahada bulundukları devrin ihtiyaçlarına cevap verecek bir terkîbe ulaşıyor ve onu bizzat yaşamak sûretiyle kütleye örnek oluyorlardı.

O gün böyle rehberler etrâfında kenetlenerek huzûr bulan insanımız, bugün hürriyet, özgürlük sandığı başı boşluğun ve kütle içinde yapayalnız kalmanın ızdırâbı içindedir. Zira son devirlerde ona, beşerî zaaflarından yakalanıp köleleştirildiğini ve bu hâlden ancak Allah'tan başkasına kul olmamak sûretiyle kurtulabileceğini öğretecek seviyede bir millî-mânevî kültür verememiştir.

Bu mahrûmiyet, insanımıza anasını, atasını, vatanını, milletini, Allah'ını sevmeyi unutturmuş ve sevgi ile beslenmediği için de süveydâsını karartıp gönül gözünün perdelenmesine sebep olmuştur.

Günümüzde bizi, içinde bocalamakta olduğumuz dinî, siyâsî, iktisâdî, ictimâî her sahada, doğru bir terkîbe ulaştırıp huzur ve mutluluğa eriştirecek, kâinatın süveydâsı mesâbesinde yüceler yok mu? Elbette gerçekleri de taklitleri de var. Hep olmuş ve olacak. Bize düşen önce millî-mânevî kültür değerlerimizle barışmak ve onların nûruyla beslenip açılacak süveydâlarımızla, gönül gözlerimizle gerçeği sahteden ayırt edecek seviyeye gelmektir.

Sonra mı? Sonrası zor değil. Bunu anlamak için târimimizde yüz akı olmuş devirlere dikkatle bakmak kâfîdir.

BUDİN RUBÂÎLERİ

(Gül Baba'nın aziz hâtrasına)

*Tuğlar yedi kat arşa yücelmek yerine
Düşmüş sarılıp hüznile birbirlerine
Bir nurlu seher bekler ufuklarda Budin
Üç yüz senedir hasret ezan seslerine*

*

* *

*Mağrur Tuna nehrinde denizler görünür
Her ân güle sevdâlı azizler görünür
Üç yüz sene sonra sende ey nazlı Budin
Hasret gibi bizden kalan izler görünür*

Memduh CUMHUR

KAHVE ETRÂFINDA TEŞEKKÜL EDEN EDEBÎ KAMUOYU*

Yrd. Doç. Dr. Nâmik AÇIKGÖZ**

Edebî eserlerin hüviyetini, kendine has bedîf ve beyan kâideleri olan "edebîlik hâli" belirler. Bu anlayış çerçevesinde teşekkül eden bu hâl, estetik bir gâyeye mâtuftur. Muhtelif bakış açıları dâhilinde de cereyân etse, edebî eserler, bu yönleriyle edebiyat disiplininin ilgi sâhasına girerler. Fakat edebî eser, her zaman, kendisini hazırlayan ve teşekkül ettiren sosyal organizmanın izlerini taşır. Ferdî de olsa, anonim de olsa, meydana getirilen eserler, içinde vücut bulduğu toplulukların davranışlarını, değer yargılarını ve kültürel birikimlerini, bahsi edilen "edebîlik hâli" ile imtizaç ettirerek aktarırlar. Gerçi bu sosyal vâkıaların her birini ayrı ayrı inceleyen disiplinler mevcut ise de, bilhassa eski kültürlerin izlerini tespit eden ve taşıyan edebî eserler, bu disiplinler ile edebiyâtın içi içe bulunduğu bir kesişme merkezidirler. Bu açıdan bakıldığında, edebî eserler, bu özelliklerini taşımak ve onu muhâfaza etmek kaydıyla, diğer disiplinlere malzeme verme fonksiyonu da ifâ eden bir sosyal vâkıadır. Gerek disiplinler arası münâsebet ve gerekse sosyal vâkıaların birbirlerini etkilemelerinden dolayı, her türden kültürel birikimin diğer sosyal unsurlarla berâber mütâlâa edilmesi ve ekolojik bir değerlendirmeye tâbi tutulması gerekir. Aslında, muhtelif sosyal vâkıa ve birikimler, aynı iç dinamiğin değişik şekildeki tezâhürleri olduklarından, ekolojik değerlendirmenin sonuçtan

* Bu makâle, 5-9 Eylül 1990 târihleri arasında, Türk Tarih Kurumu tarafından Ankara'da düzenlenen "XI. Türk Tarih Kongresi"nde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-ELAZIĞ

sebebe seyreden metodolojik anlayış dâhilinde gelişeceği ve öz îtibârıyla aynı olan bir gerçeği îzah edeceği açıktır.

Bu genel tespitler dâhilinde, değer yargıları, davranışlar ve kültürel unsurların târih içindeki seyri, frekansı, muhtelif zaman dilimi ve topluluklarda kazandığı zenginlikler ve kaybettikleri tespit edilmiş olacak; böylece âdetâ toplumların sosyal tekâmüllerinin nabızı tutulmuş olacaktır.

Klâsik Türk edebiyâtına bakarken de kullanılabilecek olan bu bakış açısıyla, bakıldığında, bugün hayâtîyetini kaybeden veyâ etmeyen eski Türk kültürünün pek çok yönünün açıklığa kavuşacağı görülecektir. Elbette ki, klâsik Türk edebiyâtı devri edebî şahsiyetleri de, âit oldukları toplumun hazırladığı sosyal birikim tarafından belirlenen kültürel bütünü birer parçası idiler. Bu yüzden de, yaşadıkları çağın zihnî, bedîî, sosyal ve kültürel vâkıalarından uzak kalamayacaklar, şuurlu veyâ şuursuz da olsa, eserlerinde bir renk tonu olarak sosyal birikimi aksettireceklerdi.

Klâsik devir Türk şâirleri de böyle yapmışlar, diğer bir çok sosyal konularda olduğu gibi, **kahve** (coffee)'nin günlük hayâta girişinden îtibâren, etrâfında oluşan vâkıalara bigâne kalmamışlardır.

Kahve, 16.yüzyılın ortalarında Osmanlı toprağına ve bilhassa siyâsî ve kültürel başkent İstanbul'a geldiği andan îtibâren, sosyal hayatta değişik tepkilerle karşılaşmıştır. Kahvenin kendisi ilk zamanlarda, tıbbî açıdan sağlığa zararlı bir madde olarak görülmüş ve daha sonra bu anlayış, dînî bir mâhiyete büründürülerek yasaklanmasına dâir fetvâlar verilmiştir. Peşinde, kendi müesseselerini de getiren kahve, 1555 yılından îtibâren İstanbul'da bir çok **kahvehânelerin** açılmasına sebebiyet vermiştir. Buralarda toplanan muhtelif zümrelerden ve değişik kültür seviyelerinden insanların, zamanla, siyâsî otorite ve temsilcileri tarafından âsâyışsızlık sebebi olarak görülmesi, yukarıda sözü edilen yasaklara, kahvehânelerin de kapatılmalarının eklenmesi sonucunu doğurmuştur¹.

Siyâsî ve dînî otoritenin dikkatini celbetmesi, yasaklanması ve keyif verici özelliğinden dolayı kahve, Osmanlı aydınının ilgi odaklarından birisi olmuştur. Ayrıca, ahlâkî bir olumsuzluğu da bulunmayan kahve, alkolüsüz ve uyuşturucu özelliği olmayan bir içecek olarak Osmanlı günlük hayâtına çabucak girer ve uzun yıllar kendine has gelenek-göreneklerin

1 Konuyla ilgili diğer çalışmalar ve ayrıntılı bilgiler şu çalışmamızda bulunmaktadır: N.Açıkgöz, "Şeyhülislam Bostan-zâde'ye Verilen Manzûm Bir Kahve Dilekçesi ve Cevabı", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, Elazığ 1990, C.4, S.2, s.1-18.

yaratılmasına², mimârî özelliği olan kahvehâne anlayışının teşekkülüne³ ve edebî bir kamuoyunun oluşmasına yol açmıştır.

Bu çalışmada, konunun sâdece edebî ciheti üzerinde durulacağından, yapılan çalışmalar daha çok metinlere ve bilhassa klâsik edebî metinlere istinad edecektir.

Düşürülen bir tarih mısırâna göre İstanbul'a 1551, **Peçevî İbrahim Efendi'**e göre ise 1554 yılında gelen kahve ertesi senelerde, **kahvehâne** müessesesinin doğmasına yol açmıştır. 1551 yılında düşürülen

*Kahvehâne mahall-i eğlence*⁴

sene 959/M.1551

târih mısırâna göre kahvehâneler önceleri bir eğlence merkezi olarak idrak edilmişlerdir. Peçevî'ye göre ise, kahvehâneler, keyiflerine düşkün okur-yazarların gelip şiirlerini okudukları, edebî sohbetlerde bulundukları bir mahfil durumunda idiler ve buralara edebî şahsiyetlerin yanı sıra, imamlar, müezzinler, sûfiler ve her türden halk gelmekte idi⁵. 17.asrın ilk yarısında yaşayan ve kahveye dâir en hacimli mesnevîyi kaleme alan **Nağzî** de, buralara devam edenleri şu mısırâlarla tavsif eder:

Rüstâyî kimi kimi şehîrî

Kimi seyyâh u kimi dehrî

Kimi köçek anun kimi dervîş

Kimi bî-rîş anun kimi dil-rîş

Kimisi pir anun kimisi cüvân

Kimi kec-gûn kimi katı hayrân

Kimi kuloğlu vü kimi çelebi

Kimisi Şâmî vü kimi Halebî

Ehl-i irfân anun kimi nâdân

*Kimi ihvân-ı velî kimi yârân*⁶

1583 yılında yapılan bir kahvehâneye târih kıt'ası yazan **Mâcûnî-zâde**, yine buraların kültürel fonksiyonuna temas ederek şöyle der:

2 Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Kahve ve Kahvehaneler", *Türkiye Etnoğrafya Dergisi*, 1963, C.V, s.39-84 ve resimleri. (Bu çalışmanın sonuna, kısa bir bibliyografya eklenmiştir).

3 Dr.Rifat Osman, "Kahvehanelerin Mimarisini", Ünver, a.g.m.'den, s.59-61; Dr. İbrahim Numan, "Eski İstanbul Kahvehanelerinin İçtimâî Hayattaki Yeri ve Mimârisi Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Kubbealtı Akademî Mec.*, İstanbul 1981, Yıl 10, S.2,s.57-74

4 Ünver, "Türkiye'de ...", s.43'ten naklen: *Ayyansarayî Hüseyin Mec.* Topkapı Sarayı Müz. Ktp. Hazine 1565, v.294.

5 Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi* (Sadeleştiren: B.S. Baykal), Ankara 1981, C.I, s.258.

6 Nağzî, *Kitâb-ı Kahve vü Bâde*, Bâyezit Genel Ktp., No: 5485, v.13b-14a.

*Mecma'-ı ehl-i dil makâm-ı safâ
 Tarzı makbûl ü ka'rı müstesnâ
 Geşt olınsa cihânda bir dahı yok
 Oldı bir kahve-hane-i nev peydâ
 Didi nâ-çar seyr iden târîh
 Cennet-âsâ bu cây-ı bî-hem-tâ⁷*

sene 991/M. 1583

Tabii, herkes aynı kanâatte değildir. Kahvehâneye olumsuz açıdan bakanlar da vardır. Bunlardan birisi, aynı devrin şâirlerinden **Sâî**'dir. Sâî şu iki beytinde kahvehâneye karşı olumsuz bir tavır sergiler:

*Kahve-hâne gibi cây-ı mezellet yokdur
 Her zaman anda oturmak gibi zillet yokdur
 Zürefâ mecma'ıdır ba'zısı anun dime kim
 Varmamak gibi ana hîç zerâfet yokdur (Ünver 72)*

Meyhânelerin, gayr-ı müslimlerin kesif olarak bulundukları Galata'da bulunmasına mukâbil, kahvehânelerin ve alkolsüz içecek dükkanlarının müslümanların yaşadıkları **Fâtih-Tahtakale** civârında bulundukları, aşağıda zikredilecek olan **Subûrî**'nin beytinden ve şu beyitten anlaşılmaktadır:

*Gubâr-ı zerk idüpdür tîre-baht-ı tâb-ı engûrı
 Safâlar sürse demdür kahve-nûşânı Karaman'un*

Sözü edilen **Karaman**, İstanbul'un en büyük alış-veriş merkezlerinden biri imiş. **Muallim Naci**, Karaman Pazarı'nın **Fâtih** semtinde bulunduğunu kaydeder⁸.

Kahvehâneler, bu hüviyet ve fonksiyonlarıyla, Osmanlı devri Türk kültürünün oluşmasında müessir olan **medrese, saray, tekke** ve **asker ocağı** gibi müesseseler arasında, **din dışı ve gayr-ı resmî bir anlayışla toplum tarafından kendiliğinden teşekkül ettirilen bir kurum** olduğu için ayrı bir önem taşır. Sebebi ne olursa olsun, zaman zaman kaptılmasında, siyâsî ve dînî otoritenin kontrolü dışında bir müessese oluşu büyük rol oynamıştır. Çünkü devlet, kendi yapısı ve ideolojisi dışında bir müesseseye karşı devamlı müteyakkız durumda idi. Fakat devlet teşkilâtı veyâ dînî-siyâsî otorite ile istikrarlı bir münâsebet geliştiremese de, kahvehâneler, 19. as-

7 Ünver, "Türkiyede...", s.53. Merhum. S. Ünver Hocamız, bu değerli makalesinde konuya dikkat çekmekte ve bir hayli edebî örnek zikretmektedir. Bazılarının referanslarının eksik, bazılarının da imlası ve okunması problemli olmasına rağmen verilen örnekler konuya bir açıklık getirmektedir.

8 Muallim Naci, **Esâmî**, İstanbul 1306, s.162.

rın sonuna ve hattâ 20. asrın ilk yarısına kadar sosyal fonksiyonlarını îfâ edegelmiştir⁹. Sâdece kahvehâneler değil muhtelif içecek dükkânları da aynı fonksiyonu uzun yıllar îfâ etmişlerdir. Böyle bir dükkân olduğu bilinen Sübûtî için

Şu'arâ mecma'ı gazel kânı

Karaman'da Sübûtî dükkânı

denmiştir.

Kahve ve kahvehânenin Osmanlı günlük hayâtına girişine kadar, edebî sâhada, imaj dünyâsının merkezini **mey** ve **meyhâne** teşkil etmiş ve uzun yılların birikimiyle şâirler, bu imajı bütün unsurlarıyla dantela gibi işleyip kamuoyuna mal etmişlerdi. Fakat kahvenin gelişiyile, bu imaj dünyâsı ve alışkanlıklar silsilesi bir tereddüt ânı geçirmiştir.

Fonksiyon îtibâriyle ikisi de içecek olan kahve ve şarabı mukâyese eden edebî şahsiyetlerden bâzıları kahveden, bâzıları da şaraptan yana tavır koymuşlardır. Yapılan münâkaşalarda, ekserî, kahvenin muhtevâsı, rengi ve fonksiyonu ile şarabın aynı özellikleri karşılaştırılmıştır. Klâsik şâirlerin ve o devir aydınlarının alışılmış imâj dünyâsına alternatif bir unsur ile karşılaştıklarında, takındıkları tavrın belirlenmesi bakımından aşağıda tespit edilen beyitler ve manzûmeler önemlidir.

Kahvenin gelişinden 6 -7 sene sonra, **Kânûnî Sultan Süleyman**'ın koyduğu yasak üzerine, şarap gemilerinin Haliç'te yakılması esnâsında, **Can Memi** lakabıyla bilinen şâir **Sânî**,

Humlar şikeste câm tehî yok vücûd-ı mey

Kıldın esîr-i kahve bizi hey zamâne hey

diyerek, şaraptan mahrum bırakılıp kahveye muhtaç kalmasına hayıflanmaktadır. **Âgehî** de, bu olay için söylediği

Böyle miydi ey felek bizümle peymânun senün

Câm-ı mey ola şikest ü kahve fîncânı der-dest

beytiyle **Sânî**'nin kanâatlerini paylaşmakta ve hayıflanmaktadır.

Aynı yıllarda yaşaya **Muhîttî** de, kahvenin çekirdekten elde edilmesi-ni îmâ ederek

⁹ Konunun bu yönü için şu eserlere bakılabilir:

* Osman Cemal Kaygılı, *İstanbul'da Semâî Kahveleri ve Meydan Şâirleri*, İstanbul 1937,

* Tahir Alangu, *Çalgılı Kahvelerdeki Kültanbey Edebiyatı ve Nümûneleri*, İstanbul 1943,

* Salah Birsel, *Kahveler Kitabı*, İstanbul 1975.

* Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul 1977, s.22-23, 70-74, 82-86, 103-104, 115, 134, 156,

* Musahipzade Celal, *Eski İstanbul Yağayışı*, İstanbul 1946, s. 101-104, 178.

Bün dahı hora geçse nola kahve-hânedede

Her nesnenün çekirdeği çıktı zamânede

beytini söylemiş ve ikinci mısırâdaki "çekirdeği çıkmak" deyimiyile, kahve gibi içkileri içmekle, içki içmenin bayağılaştığını ifâde etmiştir.

Manisalı **Şuhûdî** de, halkın kahve ve kahvehâneye olan düşkünlüğünün hastalık derecesine vardığını şu beytinde dile getirir:

Ma'cûn u berş ü şerbet ü kahve delisi halk

Dârü's-şifâ-yı ehl-i safâ kahve-hânedür

Manastırlı **Keşfi** ise, kahve ile şarabı haram-helal açısından ele aldığı

Kahve içme eğer helâl ise de

Bâde iç eğer vebâl ise de

beytinde, dînî anlayışa ters olmasına rağmen şaraptan yana tavır kor. Benzer anlayışa, Şehnâmecî Lâzikiyeli **Muhammed**'e âit bir beyitte de rastlanır:

Al ele câm-ı safâyı kahve fincânın gider

Bu mesel meşhûrdur "huz mâ safâ da' mâ keder"

dediği beyitte Muhammed, şarabın safâ verici, kahvenin ise keder verici özelliği olduğu inancını, Arapça bir deyim ile anlatır.

Rusçuklu **Emânî**, mes'eleye dînî boyutla berâber, eşyâ ve mekân boyutu da katarak bakar:

Harâbât içre bî-hürmet olup zâhid ayaklanmak

Esîr-i kahve-hâne düzd-i fincân olmadan yeğdür

Aynı devirde yaşayan **Re'îf** de, yine meseleye kahve ve şarabın fonksiyonları açısından bakar ve şarap tarafını tutar:

Kahveye teşbîh kılmak bâdeyi şübehâtür

Bâde magz-ı rûh-perverdür kahve kışriyyâtdur

Şâiri belli olmayan bir beyitte, kahve-şarap karşılaştırması, yine sâgar-fincan, kırmızı şarap-karasu açısından yapılmıştır:

Dir idüm kahve fincânını sâgar gibi gül-rûdur

*Velf bu kan olacağın içi igen kara sudur*¹⁰ (**Ünver 72**)

10 Şarap yasağı karşısında, kahve içmeye mecbûr kalan şâirler, kahvenin rengini ön plâna çıkararak, şu benzer beyitleri de söylemişlerdir:

Sânî: *Mey-i gül-reng var iken sakî*

Kim içer kahveyi kara sudur

Merâmî: *Mey-i nâbın safâsına nisbet*

Kahve dedikleri kara sudur

Ulûîde, bir içki yasağı devrinde, siyah renkli kahveyi kara bir kuşa benzeterek tenkidini yapar:

Çakıra murg-ı safâ avlatmaz olaldan yasağ

Kahve gûya bir kara kuşdur eder fincân şikâr

Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey de, yarı Türkçe yarı Farsça şu beytinde, kahvenin suyunun karalığına parmak basarak olumsuz bir yaklaşım sergiler:

În ne kahve-est ü ne telve-est ü ne de âb

Kara su vallahu a'lemu bi's-savâb (Ünver 73)

Kahvenin yarattığı dînî-siyâsî çekişmeler esnâsında yaşayan Nev'î-zâde Atâyî de, Sâkî-nâme'sinin "Ta'n-ı erbâb-ı keyf"¹¹ bölümünde, yine geleneksel içki şarap ile kahveyi muhtevâ, renk ve fonksiyon itibâriyle mukâyese eder ve bu arada keyf ehli için şöyle der:

Meğer sûsmâr ola mı ma'cûn-furûş

Ki andan alur zehri hep kahve-nûş

...

Ana kahve-hâne aceb dâmdur

Ki bir murg-ı işkeste-endâmdur

...

Seri dîk-i sevdâ dili derd-keş

Ki bî-mangırdur cezve-i kahve-veş

Musavver-i heyûlâ-yı hummâ-yı dık

Ana kahve sevdayimiş muhterik

...

Harâb olsa da kasrı meyhânenün

Yirin duta mı kahve-hâne anun

Anun pâ-y-taht ise fîncânları

Bunun câmu mir'ât-ı İskenderî

Kadeh re's-i mâl-i safâ vü ni'am

Bu sermâye-i mâlihulya-yı gam

İder bunda bir neşve nakş u amel

Virür anda efsâne hvâb-ı kesel

...

Kanı sâkiyâ câm-ı âlem-nümâ

Safâ nice olur görsün ehl-i riya

Bana kahve teklîfini eyleme

Ana uğrayanı benüm pâyeme

11 Atâyî, Sâkî-nâme, Topkapı Sarayı Müz. Ktp, Revan 820, v. 95a-96b.

*Koyup kahveye mest-i dil-dâdeyi
Belinletme bir iki üftâdeyi
Huzûrın uçurma salup şûr u şer
O bî-çârenün kendi derdi yeter*

Metinden de anlaşılacağı üzere Atâyî, kahveyi bir zehir olarak görür; kahvehâneyi, keyf ehline kurulmuş bir tuzak diye mütâlâa eder; buralara gidenlerin parasız-pulsuz sefil takımı olduğunu ve beş parasız olduklarını söyler. Kahvenin uyuşukluk, şarabın ise neş'e verdiğini belirten şâir, sâkiden, kahve değil şarap vermesini ister ve güzellerin kahveye mecbûr bırakılıp güzellere düşkün olanların korkuyla karışık şaşırılmamaları lâzım geldiğini ifâde eder. Şâir aynı zamanda, güzellerin kahveye mübtelâ olmaları hâlinde, ortalıkta huzûrun da kalmayacağına inanır.

Aynı edebî ve sosyal hareketlilik yıllarında, bir şahıs **Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi** (Şeyhülislâmlığı: 1589-1592, 1593-1598)'ye verdiği 12 beyitlik bir manzum dilekçede, kahvenin sağlığa ve dîne aykırı taraflarının bulunup bulunmadığını sorar. Bostan-zâde de, 52 beyit tutan cevâbında bu iddiâların doğru olmadığını uzun uzun îzâh eder¹².

Bostan-zâde ile aynı yıllarda ve ruhtemelen aynı edebî muhitte yaşadığı tahmin edilen bir şâir ise, Şeyhülislâm'ın görüşlerine katılmadığını 6 beyitlik bir manzûmesiyle ifâde eder. Adı bilinmeyen bu şâir, manzûmesinde, kahveyi uğursuzların içip zevk ehli olanların içmediğini, kahvenin rengine bağlayarak belirtir. Onu sağlığa zararlı ve yılan zehri gibi bir içki olarak gören şâir, kahve içilen yerlerin âsâyîşi bozduğuna inanır ve onu içen uyuşturucu mübtelâlarının bu yola, keyiflerini alevlendirmek için baş vurduklarını söyler. Şâir son olarak, kahve içenlerin yüzlerinde nur bulunmadığı kanâatini serdedir:

İ'tirâz-ı Kahve

*Kahve-i rûy-ı siyâhı içmez illâ nekbetî
Ehl-i zevk olan içen mi ol siyeh-rû şerbeti
Kâbız u yâbisdür anun tab'ı dâ'im ber-devâm
Hem muharrikdür vücûd içinde olan illeti
Lâ-cerem çirk-âba benzer sûretâ ol rû-siyâh*

12 Nâmik Acıkgöz, "Şeyhülislâm Bostan-zâde'ye Verilen Manzûm Bir Kahve Dilekçesi ve Cevabı", *Fırat Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler* 1990, C.4, S.2, s.1-18.

Zehr-i mâra benzer anun hem dahı tu'miyyeti
 Mecma'-ı fessâk olupdur matbahı anun dilâ
 Varan anda lâ-cerem dinler hezârân gıybeti
 Ba'zı berrâşî vü haşşâşî içerler anı kim
 Tîzce virsün diyü a'nâ civciv-i keyfiyyeti
 Kahve nûş iden azîzân-ı safâyı seyr idün
 Hîç birinün var mıdur vechinde nûr-ı âyeti¹³

Anlaşılan, Amasyalı Sülûkî de kahveye düşkün imiş ki, bu şiiri okuyunca, kahvenin faydalarına dâir 10 beyitlik bir manzûme söylemiş ve îtiraz sâhibini cehâletle suçlayan şiddetli bir üslup kullanmıştır:

Cevab-ı Sülûkî rahmetu'llahi aleyh

Kahve(y)i zemm iden ey dîvâne bed-hû nekbetî
 Var senün sevdâna virsünler etıbbâ şerbeti
 Kahve yâbis diyü hikmetden dem urma ey seffih
 Ana isnâd eyleme tab'unda olan illeti
 Zulmet içre kaldun anun lezzetin fehm itmedün
 Âb-ı Hayvân gibi pinhândur anun tu'miyyeti
 Kahve-nûşa ta'n idüp sen cehlün ızhâr eyleme
 Kutb-ı Şeyh Şâzilî itmiş bu resm ü âdeti
 Mâni'ü'n-nevm olduğu yetmez mi ey gâfil meğer
 Sende de ger ma'rifet varsa gel ko gıybeti
 Mecma'-ı irfân olupdur şimdi kahve-hâneler
 Pes degül mi kâtı' olduğu dahı hem şehveti
 Virdiler cümle kavâlf halline fetvâları
 Gel cevâbun al idersen bahs-i hall ü hürmeti
 Bâdeye vâcib degül islâh-ı âlem dahli ko
 Böyledür mahlûk kim yir kim yimez keyfiyyeti
 Kahve(y)i zemm itdüğün kim ki göre ey nâ-halef
 Şi'rünü koyup okur sana hezârân la'neti
 Ayda bir fîncânını kahveyle mâhun toldurur
 Kahvenün benzer Sülûkî çarha çıkdı şöhreti¹⁴

Pâdişâhıyla, Şeyhülislâmıyla, şâiri, esnafı, sokaktaki sâde insanıyla, topyekûn yaşanan bir edebî hareketlilik içinde, şâir Nevî (Ö.1578), kah-

13 Mecmûa, Süleymaniye Ktp. Es'ad Ef. No: 3463, v. 51b.

14 Mecmûa, aynı yer.

venin geldiği yıllarda söylediği tahmin edilen bir kıt'asında, çarşı-pazar inzibâtını temin eden muhtesibin, kahve satan esnafa düşmanlık etmesini anlayamadığını, kahve içenlerin kâfir mi olduklarını söyler ve bir müderrisin, bir iki fincan kahve içmeden, gece kitaba bakamayacağını ve ertesi gün derse çıkamayacağını şöyle ifâde eder:

*Muhtesib kahve-furûşa ne ta'addî eyler
Yohsa kâfir mi olur içse müsûlmân kahve
İrte derse çıkamaz gice kitaba bakamaz
Eğer içmezse müderris bir iki fincân kahve¹⁵*

Aynı edebî atmosferi aksettiren ancak şâirleri belli olmayan bi takım beyitler vardır ki, bunlar da kahvenin faydalarına dâirdir. Kahvenin yasaklanmasına muhâlif olan ve kıtlığında sıkıntı çeken keyif ehli şahıslar tarafından söylendiği anlaşılan bu beyit ve kıt'alarda, ağırlık kahvenin verdiği keyiftedir:

*Ehl-i keyfe kahve verse tâzeler
Ehl-i keyfin keyfini yelpâzeler (Ünver 72)*

beytinde veya bunun bir varyantı olduğu tahmin edilen

*Ehl-i keyfin keyfini kim yeniler kim tâzeler
Tâze elden tâze pişmiş tâze kahve tâzeler*

beytinde, bu durum gâyet sâde ve tekerleme özelliği taşıyor bir şekilde ifâde edilmiştir. Kezâ Sâbit adlı bir şâir

*Kadeh-i ntl-ı girân mertebesi keyif verir
Kahve-âşâma ağır kahve ile bir fincân (Ünver 73)*

beytinde de, aynı keyif verme özelliği anlatılmıştır.

Kahvenin keyif ve safâ verme özelliği, sağlığa faydası ve uykuyu giderme özellikleri, şu beyitler ve bir kıt'ada belirtilmiştir:

*Kahvenin Âb-ı Hayât olduğuna şübhen mi var
Şâhidi kendinde olan zulemâtdır (Ünver 70)*

Bu beyitte, bengi suyunun karanlık bir yerde olduğu inancı ile kahvenin karalığı arasında bir münâsebet kurulmuştur.

Kahvenin, faydalı bir çok özelliğine ilâveten uykuyu da giderdiği şu beyitte de belirtilmiştir:

Ne verirlerse kabûl et sana

15 Nevî, *Dîvan*, (yay.: M.Tulum, M.A.Tanyeri) İstanbul 1977, s.589.

Cümleye ver kahve ki uyku siler caba (Ünver 71)

Şu mısralarda da, tâkatsizlikten kurtulmak için bal gibi tatlı kahveyi içmenin faydalı olacağı anlatılır:

Bî-tâb iseniz keşmekeş-i derd-i fenâdan

Bir kahve için dest-i nedîmân-ı Hudâ'dan

Şehd-âb-ı hayât nûş ediniz bezm-i vefâdan (Ünver 72)

Bir başka dörtlükte ise, kahvenin kavrulup öğütülmesi, ölüm ve dolaşısıyla mersiye ile berâber zikredilmekte ve birbirine yakın imlâlarla yazılan **tahmis** (şiirde, başkasına âit beyti üç mısra ilâveyle beşe tamamlama ve kahve kavrulup satılan yer) kelimesiyle oyun yapılarak şöyle ifade edilmektedir:

Gâh âteşde yakup gâh döğüp

Rû-siyâh eyleyüp illetle diler

Nola mersiyyesi tahmis olsa

Âkıbet kahveyi şerbetle diler (Ünver 71)

Kahve, şarap ve afyonun yasaklandığı bir zamanda söylendiği açık bir şekilde görülen şu kıt'ada ise şâir çok öfkelidir:

Hakîmü's-şer' idicek bâde-i gül-gûna yasağ

Kahveye yir komadı pâdişehün fermânı

Bir alay canı cebinde zu'afâ sultânım

Zehr-i kâtil mi yisünler bulmayıcak afyonu (Ünver 70)

Yine, bir yasak esnâsında söylendiği anlaşılan

În be-Rûm ki dola kahve ile rûy-ı cihân

Yüzi karasıyla kala ana mâni' olan (Ünver 72)

beytinde, kahveyi yasaklayana bedduâ edilmekte ve bu arada, klâsik şiirde, beyaza delâlet eden **Rûm** kelimesi ile **kara** kelimesi bir arada kullanılarak güzel bir tezat sanatı örneği sergilenmektedir.

Sâdece yasaklanması değil, kahve kıtlığı veya fiyatının artışı da şâirleri ve edebî mahfilleri harekete geçirmektedir. Tezkireci **Safâî**, H.1120/M.1708 yılında yaşanan bir kahve sıkıntısı dolayısıyla **Osman Zâde Tâ'ib**'in hâlini ve bu olay için söylediği müfredi şöyle nakleder: "Bin yüz yirmi târifinde İstanbul'da kahve azîz olup beher vukıyyesi beşer guraşa bey' olunmağla sığâr u kibârdan bir ferde hâlis kahve verilme-yüp nohuddan kahve râygân içildükde, bu beyti nazm itmişdür"

Olalı kahve-i Rûmî nümâyân

*Nohûdî-meşreb oldı cümle yârân*¹⁶

Yine Safâî, kahveye düşkün olan **İlmî**'nin ölümünden sonra, arkadaşlarının şu beyti söylediğini kaydeder:

Kadrûni İlmî Efendi cümle yâran bilse ne

*Sen gidelden dinmez oldı kahvecikler gelsene*¹⁷

13 Nisan 1783 Çarşamba günü vefât eden **Derviş Mehmed**'in mezar taşında ise, sağlığında mesleği olan kahve satıcılığı ile ilgili olmak üzere şu târîh manzûmesi kayıtlıdır:

Hosça baba idi dervîş-i kalender-meşreb

Sâlik-i tekye-i Uşşâkîde tekvâ (?)

Vakti dükkân-ı kanâ'at gûşesinde geçürüp

Kahve-nûşan-ı ehîbbâ ile meclis-ârâ

Bezme "Yâ hû" didi gitdi yazıla târîhi

Rûhı şâd ola Dervîş Mehmed Baba (Ünver 53)

Fî-sene 12 C 1197

Kahveye düşkün olan şahıslar, kahve sıkıntısı baş gösterdiğinde bâzı esnafın, Safâî'nin de kaydettiği gibi hîleli kahve satmalarından şikâyetçidirler. Bir şâir şu beyitte nohudlu kahveden yakınmaktadır:

Kahveyi mezhebine uydurdu

Nohudı kavurup içer zürâfâ (Ünver 49)

Bir başkası da

Behâya çıkdı deyû kahveden şikâyet edüp

İçirdi arpa suyun halka nice hîle maâb (Ünver 71)

beytinde, kahve yerine arpa suyu satan bir esnaftan şikâyetçidir.

Kahveyle ilgili bir diğer grup beyit de, onun geliş yerinin **Yemen** olduğuna dâirdir. **Vehbî** adlı bir şâir

Bir Yemenî dilber mahbûb-ı cihândur kahve

Bir siyah cemâlli esmerce cûvândur kahve (Ünver 70)

derken, kahvenin rengi ile Yemen ahâlisinin cilt rengi arasında bir benzerlik kurar. **Lebîb** de şu beytinde, kahvenin Yemen'den geldiğine telmihte bulunur:

16 Safâî, *Tezkire-i Safâî*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Ef.No: 2549, v.42a-43b.

17 Safâî, *Tezkire*, v.172a-173b.

Mîrâs olur idi Yemen iklimi Lebîbâ

Hâkinde biten kahveye fincân oluversem (Ünver 72)

II.Dünyâ Harbi esnâsında kahve bulamayan **Ferid Kâm** Bey,

Vermiş olsan nakde bedel dürr-i Aden

Kahve bulmak daha güçtür Yemen'in fethinden (Ünver 50)

diyerek yine aynı noktaya dikkat çekmiştir. Şu kıt'ada ise Yemen diyârının **Veysel Karenî** diyârı olduğu ve kahvede ona âit bir koku sezildiği belirtilmiştir:

Nefsinden senin ey kahve meşam-ı câna

Büy-ı cânân irişür belki Yemen'den geldin sen

Âşinâlık kokusu geldi Üveysî'sin sen

Ya'lemu'llâh sezerin semt-i Karen'den geldin sen (Ünver 71)

Kahve, sâdece kendisiyle değil, yukarıda zikredilen bâzı beyitlerde görüldüğü üzere ve şu beyitlerde de olduğu gibi fincanıyla da, şâirlerin gündemindedir. Semendireli Cenânî (Ö.1592), Azak denizine benzettiği büyük bir fincan için şöyle der:

Kahve-furûş sanma bu kahve çanağıdır

Fincân degül Karadeniz'ün bir kulağıdır

Enderunlu Fazıl da,

Dest-i tiryâkî-i dü-tâ-yı felek ya hod

Kahve-i leyl-i siyahî ile dolmuş fincân

beytinde, fincanı şekil itibâriyle gökyüzüne benzetir.

Bir başka şâir ise, ilk zamanlarda fağfûr fincanlarla içilen kahvenin sonradan Kütahya'da îmal edilen fincanlarla içilmesinden şikâyetçi bir üslupla bahseder:

Gitdi erbâb-ı neseb itdi fûrû-mâye zuhûr

Tutdı fincân-ı Kütahiyye yirin fağfûrun (Ünver 73)

Keyif verici bir içecek olan kahve, yazının başından beri zikredilen örneklerin bâzılarında ve aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi, Osmanlı şâirlerince, diğer keyif veren maddelerle berâber de anılagelmıştır:

Afyon u dûd u bâde vü hem kahve vü hem arak

Cümle mükeyyefâtı yeriz keyfe mettafak (Ünver 71)

Kahve ma'cûn ü tütün enfiye kâfir afyon

İşte beş şeydir eden bizi azîzim mecnûn (Ünver 73)

...

*Berş ü afyon u kahve ile duhan**Her bir başa bir belâ-yı siyâh**Bunların dördü bir yere gelicek**Nice olur hali dersin âhir âh (Ünver 71)*

Kahve, şâirlerin ilgi alanına sâdece, muhtevâ, renk ve fonksiyonuyla değil, zaman zaman mizah vesîlesi olarak da girmiştir. Bir şâir, kahvenin uyku giderici berşin de şehveti kesici özelliğine dikkat çekerek

*Kahve ile gitti uyku berş alupdur şehveti**Bir kaşınma kaldı ancak bana dünyâ lezzeti (Ünver 70)*

denmiştir. Bir başka şâir de, kahvenin içilişini şöyle tavsif eder:

*Tutup ke'sin kenârından zarâfet birle hüpürdet**Desinler kahve içmekde şu dayı amma mâhir hâ (Ünver 72)*

Bir diğer şâir ise, kahve içme ve isteme âdâbı çerçevesinde, "çekirdek" demek olan **bûn** kelimesi ile **bönlük** kelimesi arasında cinas yaparak şöyle der:

*"Bir kahve" dedikse beyim âzürde-dil olma**Bakma yüzümüz karasına bönlüğümüz vardır (Ünver 71)*

Gerçi **Karacaoğlu**'na göre ağalar ve beylerin içeceği olsa da, toplumun her kesiminden insanların içtikleri kahve hakkında pek çok şâirin şiirleri veyâ en azından beyitleri ve kıt'alarının olması muhtemeldir¹⁸. Bunlar, yazmaların taranması veyâ yeni Türk harflerine aktarılmasıyla daha da artacaktır. Ele geçecek yeni belgelerle, konu daha da zenginleşecektir. Ancak, meselenin yine aynı benzetme, mukâyese ve hayâl dünyâsı dâhilinde odaklaşacağı anlaşılmaktadır. Çalışmanın sonunda, kahve ile ilgili büyük çapta iki **müstakil mesnevî**'den bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki **Gazi Giray Han**'a âit olduğu bilinen, ancak yazma nüshasına henüz tesâdüf edilemeyen **Münâzara-i Kahve vü Bâde** adlı eserdir¹⁹. Bir diğeri de 17. asrın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen **Nağzî** adlı bir şâirin **IV. Murat** için kaleme aldığı **Kitâb-ı Kahve vü Bâde**'dir ki bir nü-

18 Konuyla ilgili daha başka manzûmeler bulunmaktadır. Bunlar imkânlar nisbetinde tarafımızdan yayımlanacaktır. C.V. Arendonk İngilizce ve Türkçe İslam Ansiklopedisinde, C. Brockelmann'dan naklen, Mâmiyâ el-Rûmî'nin müstakil bir manzûmesi olduğunu kaydeder. Bkz.: "Kahve", İA, s. 98. A.S. Ünver de yukarıda zikredilen makalesinin sonuna doğru (s. 70-75) bazı şâirlerin müstakil kahve şiirlerinin mevcûdiyetini kaydeder. Belfîğî adlı bir 16. asır şâirine âit olan bir gazel tarafımızdan **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Mayıs 1990, S. 41, s. 24-27'de "16. Asır Kültür Hayatından Manzaralar: 1 Belfîğî'nin Kahve Gazeli" başlığıyla yayımlanmıştır.

19 Nuran Tezcan, "Lâmiî'nin Güy u Çevgânında İki Münâzara", **TDAY**, 1980-1981, s. 51.

hası Bâyezit Genel Kütüphânesi 5485 numaraya kayıtlıdır. Nağzî, yaklaşık 4300 beyitlik bu eserinde, esas îtibârıyla, kahve ve şarabı temsîlî olarak konuşturur ve zaman zaman da konuşmalara diğer keyif verici maddeleri dâhil eder. Her ne kadar, dînî kayıtlarla, şaraba muhâlif bir tavır takınırsa da, şâir, eserin sonunda şarap ile kahveyi eşit mütâlâa eder²⁰.

SONUÇ

16.asrın ortasından îtibâren Türk kültüründe yer almaya başlayan kahve, diğer sosyal alanlarla berâber, edebiyatta da geniş bir yer tutmuştur. Başlarda, tıbbî, dînî ve siyâsî bir takım tartışmalara yol açarak Osmanlı toplumunun her zümre ve kültür seviyesinden insanı ilgilendiren bir konu olmuştur. Daha önce, **Sâkı-nâme** geleneği ile başlayan eğlence meclisleri ve muhtelif kültür mahfilleri tavsif ve tasvirlerine ilâveten Osmanlı günlük hayâtına giren kahve ve kahvehâne, büyük ölçüde mey ve meyhâne imajı etrâfında gelişen edebî mazmûn dünyâsına, kendisinin de dâhil ve hattâ alternatif olmasıyla, bu alanda büyük ve hareketli bir kamuoyunun teşekkül etmesine sebep olmuştur²¹.

Kahvenin Osmanlı günlük hayâtına girip edebî mahfillerde bir hareketlilik doğruduğu çağlarda, Uzakdoğu ve bilhassa Japonya'da çay benzer bir sosyal hareketlilik sebebi oluyor ve "**hayat sanatının bir dini**" gibi mütâlâa ediliyordu²². Kahvenin önce **Şâzîlî** tarîkatıyla²³ ve daha sonra tasavvuf ehlinin olumlu bakışı sebebiyle çoğu tarikat ile yakından ilgili olması ona bir kudsiyet izâfe edilmesine yol açmıştır. Aynı şekilde, çayın Taoizm ve Zennizm ile olan münâsebeti²⁴, bu iki alkolsüz içeceğin 16.asra damgalarını vurmaları sonucunu doğurmuştur.

Edebî mahfillerde, daha çok tıbbî, dînî ve siyâsî cihetiyle tartışılan, ancak keyif verici hassası hiç bir zaman göz ardı edilmeyen kahve, kültürel unsurlar arasında, uzun yıllar, bu şekilde, sosyal ve edebî hayatta geniş akisler uyandıran bir madde olma özelliği taşımıştır.

20 Bkz.: Dipnot 6.Bu mesnevi, tarafımdan Bitirne Ödevi olarak hazırlanmaktadır. Kahveyi konu olan bazı şiirler ise şunlardır:

- Şâkirî, "Destân-ı Kahve", (Yay.:T.Kut), **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.III, S.26, s.30.
- Ali Nihad Tarlan, **Kuğular**, İstanbul 1970, s.90-91.
- Prof.Dr.Ayhan Songar, **Çeşitleme**, İstanbul 1981, s.247-248.
- Cahit Sıtkı Tarancı, **Ötüzbeş Yaş**, İstanbul 1967, s.III.
- Beşir Ayvazoğlu, **Gülname**, Ankara 1983, s.64.
- C.S.Tarancı, **Ötüzbeş Yaş**, s.63.
- Salah Bırsel, "Kahve", **Türk Dili**, Aralık 1952, C.II, s.15, s.135.

21 Tunca Kortantamer, "Sâkinamelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", **Ege Ün.Sosyal Bilimler Fak. TDEA Dergisi**, İzmir 1983, C.II, s.81-91. Nâmık Açıkğöz, **Riyâzî, Hayatî, Eserleri ve Edebî Kişiliği**, (**Divan, Sâkı-nâme ve Düstürlü-Amel'in Tenkidli Metni**), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Fak. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 1986, s.86-99, 697-782.

22 Okakura Kakuzo, **Çayname**, (Çev.: Ali Süha Delilbaşı), İstanbul 1944, s.31.

23 C.V.Arendonk, **Kahve**, EA, 449.

24 O.Kakuzo, **Çayname**, s.28-29.

Sevgili okuyucu,

Viyana'da, geçtiğimiz aylarda iki pırlanta değerinde "Türk Çeşmesi" yapıldı.

Bu çeşmeler kamuoyumuzda hemen hemen hiç akis bulmadılar. Ama sessiz sedâsız, reklâmsız hakîkî Türk münevverlerinin her yer ve şartta vatan hizmetlerine devam edebileceklerinin tipik birer örneği sayılabilecek kıymettedirler. Sâdece bu sebeple sahifelerimizi bu konuya tahsis etmeye değerdi.

*Ayrıca **Kubbealtı**nın da konuyla ilgisi, en azından gönül bağı bulunuyor. Çeşmeler mütevellî heyetimizden Y. Mim Dr. **Aydın Yüksel** Beyefendi eliyle çizildi. Fikir babası olan **Bâkî Bilgin** Bey ise bu ocağın yetiştirdiği nadîdelerdendir.*

Şimdi sizlere, açılışına topluca mütevellî heyetimizin de katıldığı bu çeşmelerin serencâmıyla ilgili bir bölüm takdim ediyoruz.

VIYANA'DA İKİ İSTANBUL ÇEŞMESİ

Bâkî BİLGİN

Muhterem okuyucuların basında tâkib ettikleri gibi arkada bıraktığımız son iki yılda, Viyana'da iki Türk Çeşmesi inşâ edildi ve hizmete açıldı. Bunları daha büyük bir eserin tâkib etmesini niyâz ederek, bu iki Çeşmeye mütevâzı hizmetleri geçmiş biri sıfatıyla, hikâyelerini kısaca yazmak istiyorum.

Bilindiği gibi Viyana eski güzelliği bozulmamış, bakımlı, zarif, sâkin ve yemyeşil bir Avrupa şehri, Avusturyalı müteveffâ türkiyât âlimi **Prof. Schädlinger**'in tâbirleriyle "şarkın bittiği, sona erdiği yer." Havası ve suyu güzel. Kahvehâneleri, parkları, tramvayları İstanbulumuza lâayık. Bu parkların en güzellerinden biri bizim adımızı taşıyor. "**Türkenschanzpark-Türk Siperleri Parkı**". Meşhur Muhâsaranın ikiyüzüncü yıldönümünde, meşhûr İmparator Franz Josef I tarafından açılmış; arkada kalan yüz küsur sene içinde biz bu Park'da hiç bir şey yapmamışız. İşte bu çok şeyler görmüş Türk Siperleri Parkı'nın da dâhil bulunduğu **18.Bölge**'de, bir kaç senedir müslüman çocuklarına Din Dersi öğretmenliği yapmaktayım.

VIYANA'DA İLK TÜRK ÇEŞMESİ

18. Bölgede, vücut özürlü ve özürsüz çocukların birlikte öğrenim gördüğü "Vücut Özürlü Çocuklar İçin Özel Eğitim-Öğretim Okulu-Hans Radlschule", 1989 senesinde 30. kuruluş yıldönümünü kutladı. Bu kutlama, bir formalitenin ifâsından öte, çok zengin fikrî ve kültürel toplantılar sergiler, konserlerle bütün bir yıl boyu devam etti. İşte bu vesîle ile, gerek Türk ve Müslüman çocukların, gerekse onların anne ve babalarının, bu

okulda verilen samîmî ve seviyeli eğitim-öğretim faaliyetlerine karşı takdir ve teşekkürlerini ifâde etmek, hem de Türk-Avusturya dostluğuna mütevâzî bir cemile olmak üzere, okula bir Türk Çeşmesi hediye etmek düşüncemi, 1989 senesinin Şubat'ında, müdür Norbert Daniel Beyefendiye anlattım. Fikir planında mutâbık kaldıktan sonra, çeşmenin mimârî projesini değerli dostum **Y.Mimar Dr. İ. Aydın Yüksel** Beyefendi'den ricâ ettim. Aydın Bey, benim ve Daniel Beyin tehayyüllerini de aşan güzellikte bir plan gönderdi. Plan bütün ilgili ve yetkili makamların takdirini kazandı ve inşâsına izin verildi. 1989 yazında, bu Çeşmenin mermerleri çalışkan ve hamiyetli ustalarımızdan **Cemâl Şener**'in atelyesinde; çinileri de muhterem Kütahyalı dostlarım **Mühendis Hasan Taşpolat** ve **Mimar Mustafa Kıratlı** Beyefendilerin "**Altın Çini**" tesislerinde ikmâl edildi.

1990 Nisanında Avusturya askerleri Çeşmenin temellerini kazdılar. Duvarlarını ve tesisat işlerini Meslek Liseleri öğrencileri ikmâl ettiler. Mermerlerin döşenmesi ve Çatı beklenmedik büyük harcamaları gerektirdi. Müdür Daniel Bey, çeşitli Avusturya müesseselerinden teberrû topladı. Viyana'da görevli vatandaşlarımızdan öğretmen **Mehmet Ülker**, **Dr. Erdener Birol**, **Dr. İlhan Saraç**, **Dr. Necmi Dayday** Beyefendiler de inşaat giderlerine teberrûda bulundular.

26 Haziran 1990 günü yapılan bir merâsimle, Viyana'daki bu ilk Türk Çeşmesi Avusturyalı yetkililere teslim edilerek hizmete açıldı. Bu merâsimde muhtevâlî konuşmalar yapıldı. Avusturyalı Türk dostu muhterem **Kadir Tucek** Beyefendi ve arkadaşları bir konser verdiler. Büyükelçimiz muhterem **Ayhan Kamel** Beyefendi, Türk mutfağından çok zengin ikramda bulundular.

VİYANA TÜRK SİPERLERİ PARK'INDAKİ TÜRK ÇEŞMESİ

1990 yılının bahârında, okul parkındaki inşaatın devâm ettiği günlerde, biz Türkler'in "Türkenschanzpark"ta da daha büyük bir Çeşme veya küçük bir Türk Kahvesi yaptırmak istediğimizi, bu konuda bize yardımcı olmalarını müdür **Daniel Bey**'den ricâ ettim; alınan randevu üzerine 18. Bölge'nin Belediye Başkanı muhterem **Karl Homole** Beyefendiyi ziyârete gittik. Düşünce ve teklifimizi kendilerine teferruâtıyla anlattım ve bir yazılı metin takdim ettim. Homole Bey, teklifimizi memnûniyetle karşıladıklarını, böyle bir Çeşmenin gerek iki millet arasındaki dostluğu, gerekse Viyana'daki Türkler'in kendi Ülkelerine olan bağlılığını kuvvetlendire-

ceğini ifâde etti. Bir müddet sonra da aynı meâlde yazılı bir cevap verdi. Karl Homole Beyin yazısıyla, o günlerin Büyükelçilik Müsteşarı muhterem **Türkekul Güntekin** Beyefendiyi ziyâret ettim. Gerek müsteşar gerekse Sefir Beyefendiler fevkalâde memnûn oldular ve Projeyi üzerlerine aldılar. Viyana "Türkenschanzpark"taki bu büyük **Türk Çeşmesi**'nin bundan sonraki safahâtı tamâmen muhterem Büyükelçi Ayhan Kamel Beyefendinin ilgi ve inisiyatifiyle gerçekleşti. Büyükelçi Beyefendi Türkiye ile ilgili hususları, Bölge Belediye Başkanı muhterem Karl Homole Beyefendi Avusturya ile ilgili meseleleri aynı ciddiyet ve titizlikle, karşılıklı güven ve saygı çerçevesinde, plan ve iş takvimine uygun olarak yürüttüler.

Bu **Çeşme**'nin harcamalarını esas itibariyle **Kültür Bakanlığı** karşıladı. **Vakıflar Bankası** önemli miktarda yardımda bulundu. Viyana 18. Bölge Belediyesi, mâli, idâri, teknik ve inşaatla ilgili çok geniş yardımlarda bulundu.

1991 senesinin "**Yûnus Emre Yılı**" ilân edilmesi üzerine, Viyana'nın bu mûtenâ ve müstesnâ güzellikteki Parkındaki bu zarif, zarif olduğu kadar da heybetli **Türk Çeşmesi**'ne **Yunus Emre**'nin adı verildi. Çeşme'nin kitâbelerinde ilgili Kur'an-ı Kerim âyetlerine ilâveten Yûnus Emre'nin bâzı beyitleri de yazıldı. Bu Çeşme'nin de mîmârî projesi değerli san'atkârimız muhterem **Dr. İ. Aydın Yüksel** tarafından hazırlandı ve icrâ edildi. Mermerler **Cemal Şener** Usta'nın, Çiniler **Altın Çini**'nin titiz çalışmalarıyla hazırlandı. Nakışlar **Semih** Beyin atelyelerinde ve Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı "Resmi Kabûl Salonları"na lâıyk seviyede çizildi. Bu büyük Türk Çeşmesi 11 Ekim 1991 Cuma günü, büyük şenliklerle Avusturyalılar'a teslim edilerek hizmete açıldı. Merâsimde, 18. Bölge Belediye Başkanı **Karl Homole**, Kültür Bakanlığı Müsteşarı **Acar Okan**, Büyükelçi **Ayhan Kamel** ve Viyana Büyükşehir Belediye Başkanı **Prof. Dr. Helmut Zilk** birer konuşma yaptılar. 18. Bölge Belediye Başkanı Karl Homole, Çeşmenin Mîmârı **Dr. İ. Aydın Yüksel**'e bir şîld ve teşekkür beratı takdim etti. Devlet Halk Dansları Topluluğu millî oyunlar oynadı. Avusturya Târihî Bandoşu millî marşları çaldı. Türk-Avusturyalı yüzlerce dâvetli hazır bulundu.* Büyükelçimiz Ayhan Kamel ve Bölge Belediye Başkanı Karl Homole Beyefendiler müştereken bir dâvet verdiler.

NETİCE

Bu güzel Türk Çeşmeleri, kültür zengini iki büyük milletin dostluğu-

na bir cemîle olsun diye düşünöldü. Çok şükür tahakkuk ettiler. Bu Çeşmelerin musluk ve oluklarından akan suların bana söylediğı mesaj şöyledir: **Türk, kendini doğru anlatırsa her yerde kabul görtür; kendi değerlerini bozmadan takdim ederse her yerde takdir edilir.**

Türk-Avusturya dostluğunun daha ileri ufuklara ulaşmasını niyâz ederek, **Yûnus Emre** gibi herkesi dostça kucaklayan **Hız. Mevlânâ'nın** bir beyti ile bu yazıyı noktahyoruz.

"Tü megu mārā bedān şehbār nîst"

"Bā kerîman kārâ düşvār nîst"

* Bu açılış gününde bulunmak üzere, beraberinde çalışma arkadaşlarından seçkin bir gurupla Viyana'ya gelen Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı Başkanı muhterem **İhan Ayverdi** Hanımefendi ile **Mimar Sinan Üniversitesi** Rektör Yardımcısı **Prof. İlhami Turan** Beyefendi de merâsime iştirâk ettiler.

TÜRK ÇEŞMESİ ÜZERİNE SOHBET

Mülakat: Bâkî BİLGİN

*"Viyana'daki ikinci Türk çeşmesinin açılışından sonra **Bâkî Bilgin** Bey'in, Viyana 18. Bölge Belediye Başkanı **Karl HOMOLE** ile 6.12.1991 tarihinde yaptığı mülâkat"*

*-**Bilgin:** Sayın Belediye Başkanı, geçen ay içinde Viyana 18. Bölgesi **Währing**'deki "**Türkenschanz**"-parkında bir Türk çeşmesinin açılışı yapıldı. Bu çeşmenin mîmârîsi ve resmî devir-teslim merâsimi, yıllardır Viyana'da yaşamakta olan Türkler arasında büyük takdir topladı. Çok muhterem Belediye Başkanı, bu vesîle ile size, Viyana'da yaşayan bütün Türkler adına teşekkürlerimizi arz etme fırsatı bulduğum için bahtiyârım. Acaba sizi, bu projeyi desteklemeye yönelten sebepler nelerdir?*

*-**K. Homole:** Buna, Viyana'da bilhassa da **Währing**'de yaşayan Türkler için, adını, gerilerde kalmış olan bir zamanların savaşıla netîceye gitme mücâdelelerinden alan **Türkenschanz**-parkında, Türk barış öncüsü **Yûnus Emre** adına anavatanlarındakine benzer bir çeşme yaptırma fikri sebep olmuştur. Ben, barışa ve milletleri birbirine yakınlaştırmaya vesîle olan bu çeşmenin, farklı menşeli insanların buluşma yeri olmasını temennî ederim.*

*-**Bilgin:** Türk okuyucularına, **Währing**'i ve buradaki "**Türk Siperleri**" parkını biraz anlatabilir misiniz?*

*-**K.Homole:** **Währing**, Viyana'nın bir dış mahallesi idi; 1 Ocak*

1992'de, Viyana şehrine katılışının 100. yılını kutlayacaktır. 30 Eylül 1888'de devrin kralı I. Franz Josef tarafından "Türkenschanz"-parkının açılışı yapıldığında, kral, o zamanlar Währing'in de aralarında olduğu Viyana dış mahallelerinin bir an önce ana şehirle birleşmeleri arzusunda olduğunu ifâde etmiştir. Viyana'nın en güzel yeşil alanlarından sayılan bu park tesis edilmeden önce bu arazi kum ocağı olarak kullanılıyormuş. Eylül 1683'de Türkler'in 2. Viyana kuşatması sırasında Türkenschanz-park'ın bulunduğu yerde, parka adını veren bir Türk tahkîmâtı yapılmış. Währing'liler Türkenschanz-parkları ile haklı olarak iftihar ederler ve bence, **Yûnus Emre Çeşmesi**'nin yapılışı ile bu parkın anlamı daha da artmıştır.

-Bilgin: Bölgenizde şu anda kaç Türk oturmaktadır ve onlarla olan tecrübeleriniz hakkında neler söyleyebilirsiniz?

-K.Homole: Viyana Şehir İstatistik Müdürlüğü'nün geçen sene sonu kayıtlarına göre, Viyana-Währing'de 799 Türk oturmaktadır ve bu sayı bölge toplam nüfusunun %1.6 sını teşkil etmektedir. Buna ayrıca, Avusturya vatandaşlığına geçmiş Türk menşeli olanları da dâhil etmek gerekir. Benim bütün bu insanlarla hiç bir kötü tecrübem olmamıştır ve ümit ederim ki, onlar da Währing'deki hayatlarından memnundurlar.

-Bilgin: Çeşme, Türk-Avusturya dostluğuna bir katkı olarak düşünüldü ve yapıldı. Daha önce size, bu anlamda herhangi bir teklifte bulunuldu mu?

-K.Homole: Währing'de Türk çeşmesi tesisi, bizim bölgemiz için bir mazhariyettir. Türkiye ve Avusturya arasındaki dostluğun gelişmesi için, sâdece federal başşehir Viyana'da değil, diğer eyâletlerde de girişimlerde bulunmak gerekir.

-Bilgin: Bu dostluğun yayılması ve kökleşmesinde, sizce, başka hangi projeler yardımcı olabilirler?

-K.Homole: Bir Türk-Avusturya Kültür Merkezi, karşılıklı kültür münâsebetleri ile karşılıklı anlayışın gelişmesine çok yardım edebilir. Ne yazık ki, bir bölge belediye başkanı olarak böyle bir projeyi gerçekleştirecek imkâna sahip değilim. Ama, şehir belediye başkanı sayın **Prof. Dr. Helmut Zilk**'in, Viyana'da bir Türk Kültür Merkezi kurabilecek durumda olduğunu düşünüyorum.

-Bilgin: Türkler ve Avusturyalılar, kültür târihi açısından bâzı ben-

zerliklere sâhipler: birbirinin müttefiki iki imparatorluk. Birinci Cihan Harbi'nden sonra her ikisi de hükümlerliklerini yitirir ve monarşiden parlementer cumhuriyete geçiş olur. Avrupa ve Yakın Doğu'da gerçek, kültürel ve kalıcı bir barışın desteklenmesinde, bu iki milletin birbirlerinin kültürlerini daha yakından tanımaları sizce önemli midir?

-K. Homole: Barış korumak ve kuvvetle muhtemel olan bir bütünleşme ile devâmını sağlamak açısından Avrupa'nın bir problemle karşılaşmıyacağını zannediyorum.

Ama Yakın Doğu'da kalıcı bir barışı desteklemek için, hem Türkiye hem de Avusturya'nın yapacağı bir takım hizmetler olabilir.

-Bilgin: Viyana Türkiye'de, en azından aydınlar arasında, türkologları ile meşhurdur. İzninizle bir kaçının adını söylemek isterim: **Prof. Dr. Hammer, Prof. Dr. Schädlinger, Prof. Dr. Tietze v.d.** Eğer yanılmıyorsa, Prof. Dr. Schädlinger, garbın İstanbul'dan başladığını, şarkın ise Viyana'ya kadar uzadığını söylemiş. Viyana-Währing'deki bu iki çeşmenin yapılışına bağlı olarak, Prof. Dr. Schädlinger'in bu sözlerini yorumlama lûtfunda bulunur musunuz?

-K. Homole: Affınızı ricâ ederim, ama böyle önemli bir ilim adamının, tarafınızdan isimleri zikredilen diğerleri gibi, sözlerine yorum getirmenin haddim olmadığını düşünüyorum.

Aslında benim için, garbın nerede başladığı şarkın nerede bittiği o kadar önemli değil. Asıl mühim olan, insanların müşterek olanı ayırıcı olanın önüne geçirmeye hazır hâle gelmeleridir.

TÜRK ÇEŞMESİNDEN... VİYANA SUYU!

Julia Anita BABELUK

Zevk-i selîm sâhibi ve birinci sınıf mîmar **Dr. Aydın Yüksel** nihâyet Viyana'da, bu şehre ve şehrin ününe yakışan, masrafları Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Vakıflar Bankası ile Viyana 18. Bölge Belediyesi'nce karşılanan, küçük bir âbide ortaya koydular. Meşhur Türk mutasavvıfı **YÛNUS EMRE** ile UNESCO torafından îlân edilen 1991 - **YÛNUS EMRE YILI**'nın da bu konunun gerçekleşmesinde rolü oldu. Viyana'nın en güzel parklarından birinde, 1683'de Türk kumandanlarının çadırlarının kurulmuş olduğu yerde, hakîkî Türk üslûbunda büyüleyici bir çeşme inşâ edildi. Viyana Belediye Başkanı **ZILK** ve Türk Büyük Elçisi **Ayhan KAMEL**'in de bulundukları parlak açılış merâsiminden sonra, bu çeşmeden meşhur Viyana suları akmaya başladı. Ünlü şarkıyatçı **Hammer Purgstall** hakkındaki çalışmalarıyla gurur duyan **ZILK**'in de çok güzel ifâde ettiği gibi, Viyana böyle hârika bir suya, ve hattâ aynı suyla arabalarını bile yıkama şansına sâhib olduğu için bahtiyardır. Açılış şerefine, **Türk çeşmesi**'nden akan Viyana suyu şampanya kadehlerinden içildi!

Büyük elçi **KAMEL** açış konuşmasında, çok eskilere dayanan Türk-Avusturya münâsebetlerine, 1991 yılında anılan büyük Türk mutasavvıfı **YÛNUS EMRE**'nin cihanşumul hikmetlerine temas etti. Mülkî ve askerî erkândan önde gelen bir çok kişi, Türkiye'nin Viyana'daki vefâkâr dostları ile yardımcıları açılış kutlamalarına katıldılar, muhâfız alayı bandosu tarafından çalınan Avusturya ve Türk müziği parçaları ile neşelendiler. En büyük başarıyı kazananlar ise, şüphesiz, Ankara tarafından açılış için

gönderilen "Devlet Türk Halk Oyunları Topluluğu" idi. Evet, kıyâfetler ilgi çekici, oyuncular güzel, oyunlar büyüleyici, teknik mükemmeldi! Alkış bitmek bilmedi. XVIII. Bölge sâkinlerinden seyirciler alkışladılar, alkışladılar. Aynı topluluk bir önceki gün, Viyana'da UNO tarafından tertip edilen bir program çerçevesinde, alkış yağmuruna tutulan benzer bir gösteri daha gerçekleştirmişti. Bu başarılı gösterilerinden dolayı Halk Oyunları Topluluğu'nun yöneticisi kutlanmaya lâyıktır, özellikle de orjinal, karikatürize edici kareografik düzenlemeye yönelerek gösterdiği cesâretten dolayı, BRAVO! -ayrıca da, bu çeşit gösterilerin bir yabancı memleketde bile vakur ve saygı uyandırıcı olduğunu göstermesi açısından. Orada bulunan herkes, teknik açısından mükemmelliği bir yana, bu eğlendirici numaraya ölesiye güldü.

Viyana'daki sevgili Türkler, artık XVIII. Bölgedeki Türkenschanz-park'ına geliniz ve güzel Viyana suyunu cömertce sunan gerçek Türk çeşmesini gururla seyrediniz! Bütün âilenizle ve Avusturyalı dostlarınızla birlikte geliniz! Hiç şüphe yok ki bu çeşme, hakikî dostluk anlayışının gururlanılacak ve zevkle seyredilecek bir âbidesidir- yabancı bir zevkten katiyyen söz edilemez, aksine burada hâkim olan, büyük YÛNUS EMRE'nin samîmî, sıcak dostluk anlayışıdır. Teşekkürler Viyana ve Viyana şehri idârecileri! Biz Türkler, iyi içme suyunun değerini takdir etmeyi biliriz.

VIYANA HANS-RADL OKULU'NDAKİ AVUSTURYA'NIN İLK TÜRK ÇEŞMESİ

Norbert DANIEL*

Hans-Radl Okulu

Viyana'nın bir zamanlar dış mahallesi, bugün ise 18. Bölgesi olan Währing'in Czartoryskischlössel denilen mevkîinde, 30 seneyi aşkın zamandır "Hans-Radl Okulu" bulunmaktadır.

Viyana'nın bugünkü Währing semti, Türkiye ve Avusturya'nın müşterek târihlerinde önemli yeri olan bir bölgenin adıdır. 1683'de Viyana'nın Türkler tarafından 2. defâ kuşatılmasında adı geçen bu sâhada Türk siperleri yayılmış idi. Bu yüzyılın ilk yarısında şehrin genişletilmesi zarûreti ortaya çıkınca, bu siperlerin mevcut son kalıntıları da yıkılmıştır. İşte bu sâhanın bir kısmı üzerinde bugünkü "Türkenschanzpark"-Türk siperleri Parkı- tesis edilmiş olup, müşterek geçmişe âit yegâne hâtıra, bu parkın adından ibârettir. Okul, vücut özürlü çocuklar için açılmış ise de, bugün özürlü, özürsüz 200 kadar çocuğa ilk, temel ve özel okul programları çerçevesinde eğitim ve tedâvi hizmeti vermektedir. Uygulanan programda şunlar yer almaktadır: Psikolojik tedâvi, âletli tedâvi, su altı jimnastiği, ortopedik beden eğitimi, konuşma özürlüler için eğitim ve tedâvi programı, görme ve işitme özürlülere yönelik programlar ile okulun doktoru, ortopedi uzmanları ve diş doktoru tarafından verilen tıbbî hizmetler.

Avusturya'nın iktisâdî gelişmesine ve Avrupa'da gün be gün değişen politik güçler dengesine bağlı olarak Viyana'ya yabancı âilelerin göçleri artmıştır. Bu gelişme, bizim okulumuzdaki çocukların milliyetlerine de aksetmiştir. Şu anda, 20 civârında vücut özürlü Türk çocuğu Hans-Radl okulunda eğitim görmektedir.

* Hans-Radl Vücut Özürlü Çocuklar İlk ve Özel Okulu Müdürü. Währinger Strasse 173, 1180 Wien.

Türk Çocukları için Tamamlayıcı Dersler

Okulumuzda devamlı artış gösteren Türk öğrenci sayısı, bir takım tamamlayıcı ilâve tedbirlerin alınmasını zarûrî kılmıştır. Bu cümleden olmak üzere, bu öğrencilerin sâdece Alman dilini öğrenmelerine ağırlık verilmemiş, ana dil eğitimi de desteklenmiştir. Bu çocukların kimliklerini pekiştirmeye yönelik olarak, kendi dinlerini öğrenme imkânı da tarafımızdan sağlanmıştır. Bu iki ders, iki Türk öğretmeni tarafından, Sn. Bilgin ve Sn. Ülker tarafından öğretilmektedir.

Çeşmenin Hikâyesi

Okulumuz iki sene önce 30. kuruluş yılını kutlamıştı. Benimle Bâkî Bilgin Bey arasında, bu kutlama faaliyetleri konusunda yapılan pek çok konuşmadan birinde, Bakî Bey bana, dostlarının desteği ile okulumuza bir çeşme yaptırma niyetinde olduğunu ifâde etti. Çeşme, Türkiye'de îmal edilip Avusturya'ya getirilecekti. Bizim yapacağımız, sâdece çeşmenin kaba yapısını inşâ etmektir. Büyük bir memnûniyetle, ama tedbirli bir beklenti ile bu hediye o zamanlar kabul ettim. Bir çeşme hediye edilmesi, ne de olsa, alışılmış şeylerden değildi! Bundan birkaç ay sonra, 89 ilkbaharında, Bakî Bey İstanbul'dan ilk planları getirdi. Çeşmenin yapımı gerçekleştirilmeye doğru gidiyordu!

Çeşme Ortaya Çıkıyor

Değişik müessese ve firmalarla yapılan birkaç ön görüşmede, bana işbirliği ve gerekli maddî destek sözü verildi. FALCON-AIR-TRANSPORT şirketi, mermerlerin İstanbul'dan Viyana'ya nakliyesi işini üstlendi. Bunu çiniler tâkip etti ve Mayıs 90'da inşaaata başlandı. Avusturya Federal ordusuna mensub askerler temeli kazdılar, Viyana 3. Bölgesi'ndeki Yüksek Teknik Yapı Okulu tarafından temeller yapıldı. Tesisatçılık Meslek Okulu öğrencileri su boruları ile giderlerini döşediler. Yüksek Teknik Yapı Okulu tekrar devreye girdi ve "duvarcılar" kaba inşaatı tamamladı. Bir taş işleme firması mermer kaplama işini yürüttü ve çatı îmalâtı için bir doğramacı ile anlaşma yapıldı. Sonra, Kurşunculuk Meslek Okulu öğrencileri çatıyı kapladılar ve nihâyet Fayans Kaplama Meslek Okulu öğrencileri de çinileri döşediler. Müşterek çalışma ile çeşme sekiz hafta içinde tamamlandı.

Çeşmenin Devir Teslimi

90 Haziranı sonunda çeşmenin, Türk büyük elçisi tarafından devir

teslimi yapıldı. Bu merâsime, Avusturya Eğitim ve San'at Bakanlığı, Viyana Belediyesi, Viyana Okullar İdâresi, dînî cemaatlerin dernekleri ile çok sayıdaki resmî ve özel müessesenin temsilcileri katıldılar. Açılış konuşması yapan kişiler, bu çeşme hakkında, sâdece müşterek bir geçmişin sembolü olması bakımından değil, birbirinden farklı iki kültürün anlaşmasını sağlayacak kültürler arası örnek bir işbirliği eseri olması bakımından da takdirlerini ifâde ettiler. Yazılı ve görüntülü basında da bu olay, birçok makâle ve yayında değerlendirildi.

Kamu oyundaki bu müsbet yankı ve Avusturya'daki bu ilk Türk çeşmesinin kültür târihi ve siyâset açısından önemi, Bâki Bey ve dostlarına "Türkenschanz"-parkında daha büyük bir çeşmenin yapılmasının planlanması yolunda cesâret verdi. 1991 milletlerarası **Yûnus Emre Yılı** da, bu tasarıda fikrî temeli meydana getirdi. Bu ikinci çeşme 91 güzünde (11 Ekim 1991), Türkiye Cumhuriyeti'nin Viyana şehrine hediyesi olarak devredildi.

Bazı Nihâf Mülâhazalar

Son senelerdeki gelişmeler, farklı kültürlerle temaslarda çok hızlı bir artışı da berâberinde getirmiştir. Siyâsî değişmeler, turizm, dünyâ ticâreti ve basın-yayın, bunun yalnızca birkaç örneğidir. İnsanlar o derece hareketli oldular ki, bugün artık bir kişinin herhangi bir şartta farklı bir kültür mensûbu ile doğrudan temas etme durumunda kalmıyacağı hemen hemen düşünülemez olmuştur. Etnik azınlıkların mevcûdiyeti, iş göçü ve sığınmacılar akını ile, insan kendi memleketinde bile farklı kültürlerden insanlarla karşılaşmaktadır. Bu durum, aslında, farklı kültürleri tanımak için sayısız imkân anlamına gelmektedir, ama ne yazık ki, peşin hükümler ve eksik bilgilendirmeler netîcesinde bu münâsebetler gerginliğe dönüşmektedir.

Bir milletin kendi içinde veyâ iki millet arasında bugün mevcut ihtilafların pek çoğu, aslında, yalnızca siyâsî veyâ iktisâdî sebepten değil, kültür meselelerinden de kaynaklanmaktadır. Kültür, insanın düşünceleri-ne, hislerine, davranışına ve birlikte yaşamasına biçim veren bir çerçevedir.

Bu ihtilafların barışçı bir yolla çözümü için, söz konusu kültürler arasında iletişim sağlamak ve müşterek faaliyetlerde bulunmak şarttır. Bu iletişimin temini için ise, her bir ferdin, kendi şahsî olgunlaşma süreci ve

öğrenme tecrübesini arttırarak, netîcede toplumun gelişmesini sağlamasına ihtiyaç vardır.

Bu mülâhazalara dayanarak, her iki çeşmenin yapımına emeği geçen bütün Türk dostlarımıza teşekkür ederiz.

Ayrıca, şahsen, bu vesile ile tanışmak fırsatını bulduğum Türkiye'den gelen dostlarıma da teşekkür etmek isterim. **Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı** başkanı muhterem **İlhan Ayverdi** Hanımefendi ile tanışmamı, her iki çeşmenin mîmârı **Dr. Aydın Yüksel** Bey ve eşi **Sema-hat Yüksel** Hanımın, çini imâlathânesi sâhibi **Müh. Hasan Taşpolat** Bey'in, mermer ustası **Cemal Şener** Bey'in ziyâretlerini burada anarken, hepsini dostlarımız olarak saydığımızı ifâde etmek isterim.

Ancak dostlarımızın listesi, eğer iki kişinin adını daha anmazsam, eksik kalmış olur. Her iki projenin de fikir babası ve dâimî motoru, okulumuzda İslâm din dersleri öğretmenimiz **Bakî Bilgin** Beyefendi- onun iyimserliği, sebatı ve kararlılığı zor durumlarda bize şevk vermiş ve itici güç olmuştur- ile, pek çok engeli sâyesinde aşabildiğimiz Avusturya'daki Türk Büyük Elçisi Ekselans **Ayhan Kamel** Beyefendi.

Farklı kültürlere mensub kişilerin barış içinde bir arada varolmaları idealine bir adım daha yaklaşmak için, bir Türk kültür merkezinin kurulması da düşünülmelidir. Türk ve Avusturya makamlarının her iki çeşmenin yapımındaki örnek işbirliği ile bir çok müessesenin maddî ve mânevî desteği, bu projenin gerçekleştirilmesi kararını müsbet yönde etkilemelidir.

VIENNESE WATER FROM A TURKISH WELL!

Julia Anita BABELUK*

At last good taste and the first-class Turkish architect AYDIN YÜKSEL created in Vienna a small monument which coincides with the city itself and it reported reputation in fine arts,- the expense having been covered by the Turkish Ministry for Culture, Vakıflar Bankası and, in part, by the Vienna Belediye (XVIII. arrondissement). Actually it was the famous Turkish sage and mystic Yunus Emre who helped to achieve this jewel and also the fact that 1991 has been proclaimed the YUNUS EMRE -year all over the world. In one of the most beautiful parks of Vienna, near the site where reportedly the Turkish paşas had their tents in 1683, a charming well in true traditional Turkish style has been created.

A numerous crowd had been invited to attend the inauguration by the Vienna Belediye Reis and by the Turkish Ambassador when for the first time this well gave the famous Vienna drinking water. The Belediye Reis ZILK who prides himself for having studied the works of famous Austrian orientalist HAMMER PURGSTALL, put it very nicely when he stated that "lucky Vienna has so much of this wonderful water that even for washing cars this water can be used". To celebrate the inauguration, toasts were pronounced with this good water served in champagne glasses!

In his address Ambassador KAMEL referred to the long connections between Hapsburg and the Ottoman Empire and the present friendly relations and he also pointed to the world-renown and permanently valid wisdom of YUNUS EMRE who is being celebrated in 1991. Many high officials from the city services attended the event, high Austrian militaries, the highly appreciated friends of Turkey in Vienna and their kind helpers, and they all enjoyed the excellent Turkish and Austrian music performed by the orchestra of the military guards.

* Dipl. Dolmetsch und Redakteurin
1040 Wien, Wiedner Gürtel 8

Utmost success was carried away by the Turkish State Company for Folklore sent by Ankara. Unbelievable, those interesting and elaborate costumes, the beauty of the lady dancers, the thrilling dances and all that technical perfection and gracefulness. Standing ovations only! Casual visitors from the Vienna XVIII. district applauded and applauded. The day before a similarly successful folklore performance had been organized with the Vienna UNO- services where the group had been shed with applause. Serious congratulations are due to the Head of the Folklore group not only for the dancing and the rythme but even more for his courage to include comical matters into the programme which, actually, was of highest perfection. BRAVO! -this puts an end to the old ideas that performances of this kind, even at foreign places, should be strictly serious and full of distinction. The Vienna performance proved that funny dances like this- in particular in view of their highly acrobatic performance- make people laugh without end in full appreciation of its choreographical perfection and mocking spirit.

Now listen, dear Turkish vatandaşlar, - you should come in crowds to Vienna Türkenschanzpark in XVIII. district in order to admire the perfect Turkish well giving this wonderful Vienna drinking water! Come and bring your family and all your Austrian friends- also those who criticize Turkey! Come in order to enjoy this true monument of real friendly feelings in Vienna- alas the mentality opposite migrant workers! - this is a token of pure friendship following the spirit of famous sage, YUNUS EMRE, the great Turk! Thank you, Vienna Belediye Reis ZILK and all city services! We Turks indeed know to appreciate good drinking water!

Unterhaltung mit Herrn K. Homole, dem Bezirksvorsteher von Wien-Währing

Bâkî BILGIN *

-**B.Bilgin:** Sehr geehrter Herr Bezirksvorsteher, es wurde im vergangenen Monat in Wien-Währing, in Türkenschanzpark einen Türkischen Brunnen eröffnet. Die Gestaltung des Brunnens und die feierliche Übergabe haben bei den Türken, die seit Jahrzehnten in Österreich leben, eine besondere Anerkennung gefunden. Es ist mir eine Freude, Ihnen, sehr geehrter Bezirksvorsteher, den Dank der in Wien lebenden Türken für diesen Brunnen aussprechen zu dürfen.

Welche Motive haben Sie bewegt, dieses Projekt zu unterstützen?

-**K.Homole:** Es war gerade die Idee, den in Wien und insbesondere den in Währing lebenden Türken einen Brunnen aus ihrer Heimat zu Ehren des türkischen Friedensapostels Yunus Emre in der Parkanlage zu errichten, die mit dem Namen "Türkenschanzpark" an eine längst vergangene Zeit der kriegerischen Auseinandersetzung erinnert.

Ich würde mir wünschen, daß dieser dem Frieden und der Völkerverbindung dienende Brunnen eine Stätte der Begegnung der Menschen verschiedener Herkunft wird.

-**B.Bilgin:** Könnten Sie den türkischen Lesern kurz den Bezirk Währing und seinen Türkenschanzpark schildern?

-**K.Homole:** Währing gehört zu den Außenbezirken Wiens und feiert mit 1. Jänner 1992 seine 100 jährige Zugehörigkeit zur Stadt Wien.

Als der Türkenschanzpark am 30. September 1888 vom damaligen Kaiser Franz Josef I. eröffnet wurde, sprach dieser den Wunsch aus, daß die Vororte Wiens, zu denen Währing damals noch zählte, schon bald mit der Mutterstadt vereinigt werden sollen.

Bevor dieser zu den schönsten Gartenanlagen Wiens zählende Park errichtet worden ist, war das Areal als Sandgrube genützt.

Zur Zeit der zweiten Türkenbelagerung im September 1683 befand sich im Bereich des Türkenschanzparkes eine türkische Befestigung, die dem Park den Namen gab.

Die Währingerinnen und Währinger sind auf ihren Türkenschanzpark mit Recht stolz und ich finde, daß der Park mit der Errichtung des Yunus-Emre-Brunnens noch an Bedeutung gewonnen hat.

*Der Islamische Religionslehrer in der Hans-Radl-Schule/Währing-Wien

-B. Bilgin: Wie viele Türken wohnen derzeit in Ihrem Bezirk und welche Erfahrungen haben Sie mit ihnen gemacht?

-K. Homole: "Laut Unterlagen des Statistischen Amtes der Stadt Wien vom Ende des vergangenen Jahres wohnten in Wien-Währing 799 Türken, das sind 1,6 % der Wohnbevölkerung des Bezirkes.

Dazu müßte man noch die Zahlen jener Menschen türkischer Herkunft rechnen, die durch Erwerb der Staatsbürgerschaft zu Österreichern geworden sind. Mit all diesen Menschen habe ich sehr gute Erfahrungen gemacht und ich hoffe, daß sie sich auch in Währing wohl fühlen.

-B. Bilgin: Der Brunnen wurde als ein Beitrag zur türkischen-österreichischen Freundschaft gedacht und errichtet. Sind Ihnen in diesem Sinne schon Anregungen vorgeschlagen worden?

-K. Homole: Die Errichtung des türkischen Brunnens in Währing war eine besondere Auszeichnung für unseren Bezirk. Zur Vertiefung der Freundschaft zwischen der Türkei und Österreich sollten nicht nur in der Bundeshauptstadt Wien, sondern auch in den Bundesländern weitere Initiativen ergriffen werden.

-B. Bilgin: Welche weiteren Projekte können dazu beitragen, um diese Freundschaft zu verbreiten und zu vertiefen?

-K. Homole: Ein türkisch-österreichisches Kulturzentrum zur Förderung der gegenseitigen kulturellen Beziehungen könnte viel zum gegenseitigen Verständnis beitragen. Leider habe ich als Bezirksvorsteher nicht die Möglichkeit ein derartiges Projekt im Bezirk zu verwirklichen. Ich könnte mir aber vorstellen, daß Herr Bürgermeister Prof. Dr. Helmut Zilk sehr wohl in der Lage wäre, ein türkisches Kulturzentrum in Wien zu schaffen.

-B. Bilgin: Türken und Österreicher haben aus dem Blickwinkel der Kulturgeschichte her gewisse Ähnlichkeiten: Beide große Weltreiche, die miteinander verbündet waren, haben mit dem Ersten Weltkrieg ihre Machtvorherrschaft verloren und eine Wandlung von der Monarchie zu einer parlamentarischen Republik vollzogen. Halten Sie die kulturelle Begegnung der beiden Nationen für wichtig, um in Europa und im Nahen Osten einen wahren kulturellen und bleibenden Friedensprozeß zu unterstützen.

-K. Homole: In Europa sollte es kein Problem geben den Frieden zu bewahren und durch höchstmögliche Integration auch auf Dauer zu sichern.

Aber auch im Nahen Osten könnten die Türkei und Österreich gute Dienste leisten, einen bleibenden Friedensprozeß zu unterstützen.

-B. Bilgin: Wien ist in der Türkei, zumindest bei den Intellektuellen durch seine Türkologen berühmt. Wenn ich einige Namen darunter nennen darf, Prof. Hammer, Prof. Schädlinger, Prof. Tietze u.a. Wenn ich mich recht erinnere, soll Prof. Schädlinger gesagt haben, daß der Okzident von Istanbul an beginnt und der Orient bis Wien reicht. Im Zusammenhang mit der Errichtung dieser beiden türkischen Brunnen in Wien-Währing, würde ich Sie bitten, die geäußerte Meinung von Prof. Schädlinger, mit Ihren Worten zu kommentieren.

-K. Homole: Ich bitte um Verständnis, daß ich mir nicht anmaße, so bedeutende Wissenschaftler, wie die von Ihnen Genannten, zu kommentieren. Für mich ist es auch nicht so wichtig, wo der Okzident beginnt und wo der Orient endet. Entscheidend ist vielmehr die Bereitschaft der Menschen Gemeinsame vor das Trennende zu stellen.

Wien, den 6.12.1991

DER ERSTE TÜRKISCHE BRUNNEN ÖSTERREICHS STEHT IN DER HANS-RADL-SCHULE IN WIEN

Norbert DANIEL*

Die Hans-Radl-Schule

Seit über 30 Jahren befindet sich auf dem Gelände des ehemaligen Czartoryskischlosses in Währing -einem ehemaligen Vorort von Wien- dem heutigen 18. Gemeindebezirk, die "Hans-Radl-Schule".

Währing ist jener Teil Wiens, der in der gemeinsamen Geschichte der beiden Länder Türkei und Österreich einen bedeutenden Platz einnimmt. Hier befanden sich während der 2. Belagerung Wiens durch das türkische Heer, um 1683, weitläufige Verteidigungsanlagen. In der ersten Hälfte dieses Jahrhunderts, als die Stadt erweitert werden mußte, wurden die letzten bestehenden Reste dieser Anlagen beseitigt. Auf einem Teil dieser Anlagen entstand der heutige "Türkenschanzpark", dessen Name einziges Erinnerungsstück an diese gemeinsame Vergangenheit ist.

Die Schule ist als Sonderschule für körperbehinderte Kinder eingerichtet und betreut derzeit rund 200 behinderte und nichtbehinderte Kinder, die nach den Lehrplänen der Volks-, Haupt- und Sonderschule unterrichtet und therapeutisch betreut werden. Dazu gehören: Physiotherapie, Ergotherapie, Unterwassergymnastik, orthopädisches Turnen, sprachheilpädagogische Behandlung, integrative Betreuung für seh- und hörschwache Kinder ebenso wie die ärztliche Versorgung durch den Schularzt, Orthopäden und Zahnarzt.

Die wirtschaftliche Entwicklung Österreichs und das sich ständig ändernde politische Kräfteverhältnis in Europa förderten die Zuwanderung ausländischer Familien in Wien. Diese Entwicklung zeigt sich auch in der Nationalität der Schüler unserer Schule. Rund 20 körperbehinderte Kinder aus der Türkei werden derzeit in der Hans-Radl-Schule unterrichtet.

Integrativer Unterricht für türkische Kinder

Die ständig steigende Zahl der türkischen Kinder in unserer Schule machte zusätzliche integrative Maßnahmen erforderlich. Der Schwerpunkt dieser Konsequenzen

* Direktor der Hans-Radl-Volks- und Sonderschule für körperbehinderte Kinder
Währinger Strasse 173/1180 Wien

liegt nicht nur im Erlernen der Deutschen Sprache sondern auch in der Förderung der Muttersprache dieser Schüler. Als weiterer Beitrag zur Festigung der Identität bieten wir islamischen Religionsunterricht an. Beide Fächer werden von zwei türkischen Lehrern, den Herrn Bilgin und Ülker, unterrichtet.

Zur Vorgeschichte des Brunnens

Vor zwei Jahren feierte unsere Schule ihr 30-jähriges Bestehen. In einem der zahlreichen Gespräche zwischen Herrn Bilgin (dem islamischen Religionslehrer) und mir während der Vorbereitung für die Jubiläumsfeier teilte mir Herr Bilgin mit, daß er die Absicht habe, gemeinsam mit seinen Freunden, unserer Schule einen Trinkwasserbrunnen zu schenken. Der Brunnen werde in der Türkei vorgefertigt und nach Österreich transportiert. Wir müßten nur für den Aufbau des Brunnens sorgen. Mit innerer Freude aber zurückhaltender Erwartung nahm ich damals dieses Geschenk an. Es ist ja nicht alltäglich, einen Brunnen geschenkt zu bekommen!

Einige Monate später, im Frühjahr 89, brachte Herr Bilgin die ersten Baupläne aus Istanbul mit. Der Bau des Brunnens rückte näher!

Der Brunnen entsteht

In einigen Vorgesprächen mit verschiedenen Institutionen und Firmen wurde mir die großzügige Unterstützung und Mitarbeit versichert. Die Firma FALCON-AIR TRANSPORT übernahm den Transport des Marmors von Istanbul nach Wien. Die Fliesen folgten und im Mai 90 konnte mit dem Bau begonnen werden. Soldaten des Österreichischen Bundesheeres hoben das Fundament aus und der Bauhof der Höheren Techn. Lehranstalt für Hoch- und Tiefbau in Wien 3, fertigte das Fundament. Schüler der Berufsschule für Installateure verlegten die Wasserzuleitung und den Abfluß. Neuerlich trat der Bauhof der HTL in Aktion: Die "Maurer" stellten den Rohbau auf. Eine Steinmetzfirma wurde mit dem Aufbau der Marmorteile und eine Bautischlerei mit der Herstellung des Dachstuhls beauftragt. Zuletzt deckten Schüler der Berufsschule für Spengler das Dach mit Kupferblech und Schüler der Berufsschule für Fliesenleger verlegten die Fliesen. In acht Wochen war der Brunnen in gemeinsamer Arbeit fertiggestellt.

Die Übergabe des Brunnens

Ende Juni 90 konnte der Brunnen vom türkischen Botschafter an die Schule übergeben werden. Vertreter des Bundesministeriums für Unterricht und Kunst, der Stadt Wien, des Stadtschulrates für Wien, der Religionsgemeinschaften und zahlreicher privater und öffentlicher Institutionen nahmen an dem Festakt teil. In ihren Ansprachen würdigten die Redner nicht nur die Bedeutung des Brunnens als Symbol einer gemeinsamen Vergangenheit sondern auch als vorbildliches Beispiel eines interkulturellen Beitrags zum Verstehen zweier unterschiedlicher Kulturkreise. Auch in den Medien wurde dieses Ereignis in zahlreichen Artikeln und Sendungen gewürdigt.

Das positive Echo in der Öffentlichkeit, das politische Interesse und die kulturhistorische Bedeutung dieses ersten türkischen Brunnens in Österreich ermutigten Herrn Bilgin und seine Freunde, die Planung eines noch größeren Brunnens, im Türkenschanzpark, zu überlegen. Das internationale Jahr des Junus Emre bot dazu den gedanklichen Hintergrund. Im Herbst 91 konnte auch dieser Brunnen als Geschenk der Republik Türkei an die Stadt Wien übergeben werden.

Einige abschließende Gedanken

Die Entwicklungen der letzten Jahre haben mit sich gebracht, daß es zu einer rasanten Vermehrung der Berührungspunkte zwischen verschiedenen Kulturen gekommen ist. Politische Veränderungen, Tourismus, Welthandel und Medien sind nur einige Beispiele dafür. Die Menschen sind so mobil geworden, daß heute kaum mehr ein Menschenleben denkbar ist, in dem es nicht irgendwann zu direkten Kontakten mit Angehörigen anderer Kulturen kommt.

Im eigenen Land kommt es durch die Anwesenheit von ethnischen Minderheiten, durch Arbeitsmigration und Flüchtlingsbewegungen zu Begegnungen von Menschen verschiedener Kulturen. Diese bieten eine Fülle von Möglichkeiten zum interkulturellen Lernen, sind jedoch aufgrund von Vorurteilen und mangelhafter Information vielfach von Spannungen gekennzeichnet.

Viele der heute bestehenden Konflikte zwischen und auch innerhalb einzelner Nationen haben nicht nur eine politische oder wirtschaftliche Komponente, sondern auch eine kulturelle. Kultur ist jener Rahmen, der Denken und Fühlen, Handeln und Zusammenleben bestimmt. Kultur gibt im Alltagsleben Handlungssicherheit.

Zu einer friedlichen Lösung dieser Konflikte ist Kommunikation und Interaktion zwischen den betroffenen Kulturen nötig. Um diese Kommunikation zu ermöglichen, bedarf es persönlicher Reifeprozesse und Lernerlebnisse beim Einzelnen und in der Folge auch einer gesellschaftlichen Entwicklung. Interkulturelles Lernen ist ein Prozeß, der zur Lösung dieser Konflikte beitragen kann.

In diesem Sinne danken wir allen türkischen Freunden, die zur Verwirklichung der beiden Bauwerke beigetragen haben.

Mein ganz persönlicher Dank gilt aber auch jenen Personen aus der Türkei, die ich während dieser Zeit kennenlernen durfte. Ich erinnere mich an die Begegnung mit Frau İlhan AYVERDI, der Präsidentin der türkischen Kulturstiftung, an den Besuch der Familie Prof. Dr. Semahat und Dr. I. Aydın YÜKSEL, dem Architekten der beiden Brunnen, an Herrn Dipl. Ing. Hasan TAŞPOLAT, dem Leiter der Fliesenmanufaktur und den Steinmetzmeister Herrn Cemal SENER. Sie alle dürfen wir heute zu unseren Freunden zählen.

Die Liste der Freunde wäre aber unvollständig, würde ich nicht noch zwei Personen erwähnen. Den Initiator und ständigen Motor dieser beiden Projekte, unseren islamischen Religionslehrer Herrn Baki BILGIN -Sein Optimismus und seine Beharrlichkeit haben uns auch in schwierigen Situationen ermuntert und motiviert- und Exzellenz Ayhan KAMEL, den türkischen Botschafter in Österreich, der uns durch seinen persönlichen Einsatz viele Hindernisse beseitigt hat.

Um aber der Vision einer friedlichen Koexistenz verschiedener Kulturen noch näher zu kommen, wäre der Bau eines türkischen Kulturzentrums zu überlegen. Die vorbildliche Zusammenarbeit türkischer und österreichischer Institutionen beim Bau der beiden Brunnen, die ideelle und materielle Unterstützung durch verschiedene Institutionen sollte die Entscheidung über die Verwirklichung dieses Projekts leichter machen.

AVRUPA'NIN BUGÜNKÜ GELİŞMİŞLİK YAPISINA İSLÂM'IN VE OSMANLI'NIN KATKILARI

İsmet BOZDAĞ

Bugünkü Avrupa'nın temelinde, Hıristiyanlık ahlâkı, Roma hukûku ve Yunan düşüncesinin yattığı fikri, yaygındır. Oysa bu düşünce, cevâbı kendi içinde olan bir yanıştır. Eğer bu üç kaynağın Avrupa uygarlığını oluşturduğu doğru olsaydı, bu üç hareketin de vatani olan **İtalya**'nın, öteki Avrupa devletlerinden daha ileri bir çizgide bulunması gerekirdi. Oysa **İtalya**, bugün Avrupa'nın –neredeyse– ikinci sınıf bir ülkesidir. Sanatta da, bilimde de, teknolojiye de –İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerin yanında– geri kalmış sayılır!

Oysa, Hıristiyanlığın Avrupa'daki **vatani İtalya**'dır. Papalık, hâlâ İtalya'da yaşıyor. Katolik'tir. Bütün Hıristiyanlık gelişmesi **Roma**'da gerçekleştirilmiştir. Kilise kanunları burada hazırlanmıştır. Bugün de Hıristiyanlığa merkez'lik etmektedir.

Roma İmparatorluğu'nun merkezi de İtalya'da ve **Roma** şehrinde-dir. Oradan, Avrupa'ya, Asya'ya, Afrika'ya yayılmış büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. **Roma Hukûku**, Roma şehrindeki senatolar'da geliştirilmiş ve bütün imparatorlukta uygulanmış bir hukuktur. En iyi anlaşıldığı yer, elbette İtalya'dır. Eğer hukuk, "**Avrupa Uygarlığı**" dediğimiz

*Bu makâle 13.12.1991'de Kubbealtı'nda verilen konferansın metnidir.

bir demokratik sisteme vücut vermişse, bundan en çok yararlanan ülkenin de İtalya olması gerekmez mi?..

Avrupa Medeniyetinin temelinde yattığı –ana düşünce olarak anılan– üçüncü etken, **Yunan Akılcılığı** ve medeniyeti de, Avrupa'ya, İtalya kapısından girmiştir. İtalya, rönesansın vatanı kabul edilir. İlk tercümelemler, burada yapılmış, ilk faydalı tesirleri burada görülmüştür. Öyleyse, İtalya, mâdem ki hem Roma Hukûkunun hem, Hıristiyanlığın; hem Yunan Medeniyetinin Avrupa'daki ilk vatanıdır; öyleyse, Avrupa'nın en parlak devletinin bugün İtalya olması lâzım gelir.

Ama, biliyoruz, öyle değil!. En etkili üç güce sâhip olduğu halde, bundan kendisi yararlanacağına, İtalya'ya en uzak ülke olan İngiltere yararlanmış ve Batı Medeniyeti dediğimiz bir sistemin –temelden çatıya kadar oluşmasında– büyük bir rol benimsemiştir.

Öyleyse, bugünkü Avrupa Medeniyeti, ya da Burjuva medeniyeti diyebileceğimiz dünyânın gözlerini kamaştıran oluşun müessirleri, –ileri sürüldüğü gibi Roma Hukûku, Hıristiyan Ahlâkı ve Yunan medeniyetinden ibâret değildir. Bunların dışında bâzı oluşumların, bu Avrupa yapısında yönlendirici bir rol oynamış olması gerekir.

Nedir bu yönlendirici etkenler?... Rönesans, gerçek midir?..

Veyâhut, bize göre, **Avrupa Medeniyeti, hangi kaynaklara ve müdâhelelere dayanmaktadır?.. Rönesans, bir gerçeği kapatmaya çalışan örtü mü, yoksa, Avrupa medeniyetinin temeli midir?..**

Önce Rönesans konusunu ele alalım: Rönesans, kelime olarak '**yeni-den uyanış**' anlamına geliyor. Bir toplumun yeniden uyanması için, evvelce uyanık bulunduğu bir dönem ve ondan sonra uykuya yatışın olması gerekir ki, '**yeniden uyanabilsin!** Roma İmparatorluğu'nun harâbeleri üzerine kurulmuş **Şarlıman İmparatorluğu**'nun bir medeniyeti temsil ettiğini ve bu imparatorluğun parçalanması ile, Avrupa kıtasının bir gaflet uykusuna yattığını varsaymak, büyük bir fantazidir. Ortaçağ Avrupası'nın bir uyanıklığı temsil etmesi, elbette düşünülemez! Zâten Avrupalı yazar ve araştırmacılar da böyle bir iddiâda bulunmuyorlar.. Öyleyse, Avrupa ne zaman bir uyanıklık dönemi geçirmiş de sonra uykuya dalmış?.. Eğer böyle bir uyanıklık dönemi yoksa, uykuya dalış dönemi de yoktur; böyle olunca **yeniden uyanış: Rönesans, bir aldatmacadan ibâret kalır...**

Peki ama, bugün bir Avrupa Medeniyeti var...

Burjuva medeniyeti olarak da anılan bu sistem, nasıl ortaya çıktı?.. Hiç bir şey kendiliğinden var olmadığına, her şey, bir başka şeyin bâzen temelleri, bâzan harâbesi üstünde kurulduğuna göre, Avrupa'nın Burjuva Medeniyeti, nasıl vücut buldu?.. Bugün, felsefesi, ahlâkı, ilmi, edebiyâtı, güzel sanatları, teknolojisi, târihi ve sosyal yapısı ile –kendi içinde uyuşmuş kültür bakımından çatışmasız– bu medeniyetin kaynakları nelerdir?..

Bizce, bugünkü burjuva medeniyetinin temelinde, Roma hukûku, Yunan Medeniyeti, Hıristiyanlık ahlâkı da vardır ama, bunların, ne tek başlarına ve ne de bir arada –değil bir medeniyete yataklık etmek– hattâ bir millete vücut vermek için bile yeterli olmadığını İtalya örneğinde gördük. Bu müessirlerle birlikte, **daha vurucu** bâzı etkenlerin bulunması zorunlu.. Nedir bu etkenler?..

Bize göre, asıl etken, **İslâmiyet**'in zuhûru ve Akdeniz'in, Asya ve Avrupa kıyılarına hâkim olması ile, Akdeniz adalarını ele geçirmesi ve Sicilya adasını atlama tahtası yaparak, İtalya'ya girmesidir!

Bu girişin önemini kavrayabilmek için, Hıristiyanlığın ne olduğunu, İslâmiyet'in hangi başlıkları temsil ettiğini bilmek gerekir.

İslâmiyet'e kadar bütün dinler –kitaplı ve kitapsız dinler– **iman önceliğini** taşırlar. Başka bir deyişle, **akıl**, din'de olduğu; bu nedenle, d'ne akıl yolu ile yaklaşmanın **îmanı tahrip edeceği** varsayımına dayanmak-taydı!

Ayrıca İslâmiyet'e kadar bütün dinler, **ticâreti ve ticâretten doğan kazancı günah** saymışlar ve bu yolda birikmiş servetin sâhiplerini, cehennem azâbı ile tehdit etmişlerdi.

Oysa İslâmiyet, hem Akıl'a öncelik veriyor; hem ticâret ve ticâretten doğan serveti kutsuyordu: '**Elkâsibi Habîbullah**' '**Allah, kazananı sever**' tefekkürü, dinler târihinde yepyeni bir yaprak açmıştır!..

Hıristiyanlık, Roma'ya girmişti; ama, hırsızların, serserilerin, ayak takımının sırtında girmişti! Çünkü bu insanların, zâbitadan sığınacak bir yere ihtiyaçları vardı. Roma kânunları, kaçakları ve suçluları tâkip ediyor, fakat bir ibâdethâneye girerlerse, onları orada tutuklayamıyordu. Bu yüzden ilk Hıristiyan misyonerler, derme çatma bir kulübe yapıyor, kapısına kilisenin işâreti **Haç**'ı yerleştiriyor, sonra Roma'nın bütün ayak takımını –zâbitadan kaçırarak– barındırıyordu. Bu yüzden Hıristiyanlık, Roma'da, fakir halk ve kânun kaçakları arasında gelişmiş, **kölelerin dîni** hâline gel-

mişti.

Ticâreti ve ticâretten doğan serveti dışladığı ve günah saydığı için, Roma'nın ileri gelenleri tarafından red edilmişti. Bu yüzden Hıristiyanlığın Avrupa'da tutunması, yayılması, 13. yüzyıla kadar gecikmiştir. Çünkü 13. yüzyıl içinde **Sent D'agin** adlı bir papaz, kilise kânunları yaparken, İslamiyet'ten '**servetin meşrûiyeti**' tefekkürünü, olduğu gibi **Kilise Kânunları** içine aktardı. O zamana kadar, Hıristiyanlığa itibar etmeyen Avrupa'nın ileri gelenleri ve zenginleri, bundan sonra dalga dalga Hıristiyanlığa akmaya başladılar.

İslamiyet'ten yapılan bu fikir transferi, Hıristiyanlığı yalnız Avrupa'ya değil, Avrupa dışındaki ülkelere de yaymaya yetti! Avrupa uygarlığına İslâmiyet'in ilk bağıışı, '**Servetin meşrûiyeti**' düşüncesidir. Bu düşüncenin hürriyetçi otoritesi içinde Avrupa 300 yıl, yaşadı ve gelişti.

Türkler'in ve müslümanların Avrupa uygarlığına ikinci müdâhalesinin târihi, 16. yüzyıl başlarında oldu. Ancak bu bilinçli müdâhalenin târihi daha eskilere dayanır.

Fâtih Sultan Mehmet, Bizans'ın son kalesi İstanbul'u ele geçirdikten sonra, **Cihan Devleti** olmanın bir şartı olarak, **Doğu Roma İmparatorluğu'nun** merkezini ele geçirdiği gibi, **Batı Roma İmparatorluğu'nun** merkezini de ele geçirmek ve Avrupa'ya hâkim olmak gerektiğini düşünmeğe başlamıştı.

Bu dönemde Fâtih Sultan Mehmed'e, son dönem devşirme vezirlerinden birinin, **Hıristiyan olmayı** teklif ettiğini, Bizanslı tarihçiler yazarlar. Bu nakil doğru ise teklife Fâtih'in ne cevap verdiği bilinmiyor ama, devşirme vezirlerinden biri olan **Gedik Ahmet Paşa'yı**, **Otranto'da** karaya çıkararak İtalya'nın fethine giriştiği biliniyor. Fâtih'in ölmesi, **Gedik Ahmet Paşa'ya** gerekli yardımın kesilmesi ve sonunda, **Paşa'nın** durumu anlamak için İstanbul'a dönmesi yüzünden, bu girişimin yarım kaldığı ve buradaki Türkler'in esir alınarak, Almanya'nın içlerine kadar götürüldüğü bilinmektedir.

Fâtih'in oğlu **II. Bâyezid** ve onun oğlu **Yavuz Sultan Selim** günlerinde İtalya konusunun ele alındığına dâir hiç bir işâret yoktur. Fakat **Kânûnî** adı ile tarihe ve muhteşem sıfatı ile Avrupalının hâfızasına yerleşen **Sultan Süleyman'ın**, bu konuyu, politika yolu ile ele aldığı anlaşılıyor.

1983 Yılında Cumhuriyet gazetesinde Prof. Hüseyin Hatemi'nin yayınladığı bir röportajda: "**Martin Lütther, Kānûnî'den arpalık alan ve gizli din taşıyan bir diyânet işleri görevlisiydi**" diye geçen bir kayıt vardır! Bu kaydın, hangi belgeden aktarıldığı, sayın Hüseyin Hatemi'ce de bilinmemektedir. Fakat Hammer'in Viyana Müzesi'nde saklanan el yazıları arasında, Lütther'in, '**Muhteşem Süleyman tarafından yetiştirildiği, Kur'ân-ı tercümeyle giriştiği, fakat çevrenin baskısı altında bundan vaz geçtiği** iddiâsı ciddî bir belgedir!

Fakat, çok dikkate değer bir davranıştır ki, **Hammer**, bu bilgiyi ele geçirmiş, not etmiş, fakat hiç bir yazısında kullanmamıştır. Târihçi de olsa, Osmanlı'ya dost gözü ile bakmaya da çalışsa, nihâyet **Protestandı** ve Protestanlığın kurucusu **Martin Lütther**'in, bir Osmanlı ajanı olduğunu söylemeğe dili varmamıştır!

Fakat, Martin Lütther'in hayat hikâyesi, bu konuda bâzı ipuçları verdiği gibi; 1691 yılında Paris'te basılan ve Papaz olarak Osmanlı Devleti'ne casusluk yapan **Ciovanni Paola**'nın mektupları, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkelerinde bâzı kimseleri râhip ve papaz kılığında ajan olarak kullandığını ortaya koyar.

Fakat Martin Lütther'in bilinen hayat hikâyesi, daha açık işâretler taşımaktadır.

- 1- Lütther'in babası ve kardeşleri, Martin Lütther, lise seviyesindeki tahsilini bitirip, Edebiyat Fakültesi'ne yazıldığı ve ilk yılda parlak bir imtihan verdiği güne kadar, fakir idiler. Fakat Edebiyat Fakültesi'nde parlak bir imtihan veren **Lütther'in, sivil hayattan vaz geçip, râhip okuluna girdiği yıl, âilesi birden zenginleşir ve çalıştığı gümüş mâdenlerinden çıkıp birden ocak sâhibi olur.**
- 2- Bu beklenmedik değişikliğin **kaynakları** belli değildir. Ancak bu târihten sonra, zeki bir öğrenici olan Martin Lütther, Erfurt Üniversitesi'nde çok değerli bir kutsal kitap olduğunu öğrendi. Bu kutsal kitap, Kur'ân'dan başkası değildi. Bu Lâtince Kur'ân-ı okuyan Martin Lütther, bunu Almancaya tercüme etmeğe de başlamıştı. Fakat, kısa bir süre sonra, çok katı disiplinli bir manastır olan Augustinus'çuların manastırına girince, Almancaya aktarmaya çalıştığı Kur'ân çalışmaları yarım kaldı.

Bu tercümenin yarım kalması, manastır hayâtının bu gibi çalışmala-

ra elverişli olmamasından kaynaklanabileceği gibi, kimliğinin açıklanması tehlikesi yüzünden ihtiyar edilmiş de olabilir.

- 3- Lütther'in, Kur'ân tercümesine koşulması ile, Lütther'in babasının birden bire, mâden işçiliğinden mâden sâhipliğine ulaşması, ve Lütther'in keşiş manastırına girmesinin aynı yıla rastlamasına, –Lütther, sonradan Roma Kilisesi'ne karşı çıkmamış olsaydı– belki tesâdüf gözü ile bakılabilirdi. Fakat Lütther'in manastır hayâtı sonunda elde ettiği otoriteden yararlanarak, Af Beratları bahânesi ile, affın, hıristiyanlıkta tövbe ile gerçekleştiği fikrini ortaya atması ve Papalığı karşısına alması,bütün kuşkuları dağıtacak kadar belirgin işâretlerdir.

Fâtih Sultan Mehmed'in, veziri Gedik Ahmet Paşa'yı İtalya'yı fethetmemesinin hedefi, sâdece İtalya yarımadasını ele geçirmek değil, bu yarımada da yaşayan bütün Avrupa ile Avrupa dışındaki Hıristiyanları yönlendiren PAPA'nın mânevî imparatorluğunu ele geçirmek olduğu meydandadır. Fâtih, bunu askerî yoldan elde etmeyi denemişti. Fakat oğlunun torunu Kânunî Sultan Süleyman, daha can alıcı yoldan hareket etmiş Râhip ve Papaz ajanlarının ileri sürdükleri fikirlerle Papalığı yıkmayı denemiştir. Osmanlı'nın Cihan Devleti siyâsî politikasının istihbarat kanadı, bunda başarıya ulaşmış ve Hıristiyanlığı, Avrupa'da ve dünyâda ikiye bölmeğe muvaffak olmuştur.

Avrupalı târihçiler ve antropologlar, **Protestanlık olayının gerçek kaynaklarını** görmezden gelirler. Çünkü bu gerçeği itiraf etmek, Avrupa için yüz kızartıcıdır; Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın dağlık bölgesindeki fakir Möhran köyünde doğan bir mâden işçisi çocuğunu ele geçirmesi, onu kendi gayelerine uygun yetiştirmesi ve sonunda Hıristiyan dünyâsını bu çocuğun aracılığı ile ikiye bölmesi... elbette yüz kızartıcıdır. Hele bu kişiler, Avrupalı olmakla böbürleniyorlarsa.. Çünkü yaratılan olay, târihin gidişini etkilemiştir. Ayrıca, Protestanlığın ortaya çıkması, Hıristiyan bütünlüğünü yıkmıştır ama, **Roma kilisesinin işkenceci Engizisyon Mahkemelerinin** de ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bunca büyük sonuçları olan bir olayı, Osmanlı istihbârâtının başarısına bağlamak, Batı târihçileri ve sosyal antropologları için,elbette güçtür ve kaçınılacak bir gerçektir.

Aslında, Protestanlık başarısını hazırlayan, Lütther'in teklifleri değil,

Lüther'in teklifleri karşısında Roma Kilisesi'nin şaşkınlığıdır! Eğer Roma Kilisesi, o yıllarda, bâzı iç kargaşalıklar içine düşmemiş olsaydı, Akıl hor gören ve red eden Roma Kilisesi, Lüther'in akıl çizgisi içinde yaptığı açıklamayı hemen çürütebilecek ve Lüther'i cezâlandırarak işin içinden kolaylıkla çıkacaktı.

Lüther'e, şansının da çok yardım ettiği muhakkaktır. Çünkü Roma Kilisesi, Lüther'in af beratları üzerindeki yorumu karşısında telâşa kapılmış, Endülüjans satışlarının düşmesi ihtimâlini yok etmek için, Cayatanus'u Papalık elçisi olarak görevlendirmiş ve Hıristiyan mantığında üstüne olmayan adamı, Lüther'in karşısına çıkartmıştı.

Cayatanus ve Lüther, halkın ve din adamlarının önünde tartıştılar. Önceleri Cayatanus şaşalar gibi oldu ve birden bire: **"Ben buraya tartışmak için değil, buyurmak için geldim."** deyiverdi. Eğer fikrinde direnseydi, Kilise kânunlarına karşı hiç bir şeyin tartışılması mümkün olmayacağından, Lüther kaybedecek ve belki de **aforoz** edilecekti!

Fakat böyle demesine rağmen Cayatanus –kendisine olan sonsuz mantık güveni yüzünden olmalı– tartışmaya girince, işin rengi değişti. Lüther, yenilgiden kurtulmak için: **"Ben de düşüncelerimi belki biraz sert söylemiş olabilirim"** diyerek karşısındakinin müsâhamasına sığındı, tartışma bitti.

Aslında bu tartışmanın yeneni, yenileni yoktu ama; Alman soylularının arazilerini satıp ticârete yöneldikleri bu dönemde Papa'nın nüfûzunun kırılması gerekti. Sırf bu sebeble Soylular ve Burjuvalar kendi adamlarını ortaya saldılar ve tartışmayı Lüther'in kazandığını bütün ülkeye yaydılar. Bundan sonrası, kar topunun çığa dönüşmesi idi!.

Gerçekte başarılan, Endülüjansların para ile satılmasının tartışılması ve Lüther'in savunduğu 'Tövbe' motifinin üstünlük kazanması, değildi!. Bunlar, sâdece bir araçtı. Amaç olan, Hıristiyanlık gibi akıl red eden ve dinden başka hiç bir yerde akıl olamayacağını savunan Roma Kilisesi'nin, akıl yolu ile yapılan bir müdâhalenin meşrûiyetini kabul etmesi idi. Cayatanus, tartışmayı kabul ettiği an, Kilise dâvâyı kaybetmişti! Lüther, ister kazansın, ister kaybetsin, **akıl ile îman tartışmaya girmiş oluyordu!**

Nitekim, dînin karşısında aklın kazandığı bu zafer, kısa bir zamanda, hayâtın bütün öteki alanlarına da yayıldı. Artık her şey, akıl ile araştırıla-

biliyor, akıl çizgisi içinde tartışılabilirdi. Müsbet ilmin kapıları açılmıştı. Artık devlet, kilise kânunları ile değil, akıl kânunları ile yönetilecekti. Kilise otoritesi, hayâtın içinden, kilise duvarlarının ardına itilmişti.

Ancak her şeyde ve her yerde olduğu gibi, Avrupa'da da bu yeni düşüncenin karşısında bâzı kimseler ve kurumlar vardı ve bunlarla, bunlara aykırı düşünenler kapaştılar! İşte Avrupa'yı yüzelli yıl Katolik –Protestan kavgalarına zemin yapan hareket, böyle başlamış oldu. Artık aklın, hayâta sâhip olması istenmekteydi.

Avrupa'nın akıla dayalı toplum yapısı, işte böylece kurulmuş oluyordu. Kısa bir zamanda, İtalya dışında, hemen bütün Avrupa'da Protestanlık hızla yayılmaya başladı. Fransa'da, ancak Sent Bartelmi yortusu fâciâsından sonra Katolik kilise kendisini koruyabildi. Buna karşılık Almanya, Hollanda, İngiltere, İsviçre, Danimarka Protestan kiliselerini kurarak Katolikliğe karşı cephe aldılar.

İşte, Avrupa bilim hayâtının temelini atan Fransız Ansiklopedistleri bundan sonra çalışmalarına başladılar. Müsbet ilim bundan sonra toplumda gelişmeye başladı ve yeni bir toplum yapısı oluştu.

Bu yeni toplum yapısı, egoist ahlâka dayanıyordu. Çünkü akıl bencildir. Bencil olduğu için de kendi çıkarını her şeyin üstünde görmeğe elverişlidir. Böyle kişilerden oluşmuş bir toplumda, amaç, ferdin hürriyeti ve çıkarıdır. Devlet, ferdin çıkarlarını korumak için kurulmuştur. Toplumun ayakta kalabilmesi için, insanın insan ile; insanın devlet ile olan münâsebetlerini kapsayan bir sistematizasyona ihtiyaç vardır. Bu sistem, dört yüz yıl içinde oluşarak Demokrasi denilen halk idâresini ortaya çıkarmıştır.

Denilebilir ki Roma Kilisesi'nin otoritesi, Lütther'in başlattığı Protestanlık hareketiyle örselenince, toplum âdetâ ters yüz edilmiş ve eskisinin tam zıddı bir toplum ortaya çıkmıştır. Eski toplum Altrüist (diğergam) ahlâka sâhipti; yeni toplum Egoist (bencil) ahlâka sâhip.. Eski toplum, yönetim meşrûiyetinin Allah'tan kaynaklandığına inanıyor ve ona göre biçimleniyordu; yeni toplum, yönetim meşrûiyetinin HALK'tan kaynaklandığına inanıyor ve ona göre biçimleniyor. Eski yönetimde din her şeyin üstünde idi; yeni yönetimde akıl ve menfaat, her şeyin üzerinde.. Daha pek çok aykırılıkları buraya almakta fayda yoktur. Çünkü önemli olan, toplumu harekete geçiren temel düşüncenin nasıl değişmiş olduğu-

nu görmek ve anlamaktan ibârettir.

Fakat bu noktada hemen şuna işâret edelim ki, 16. yüzyılda Avrupa toplumunun bünye değiştirmişinin tek sebebi, elbette Lütther'in Kilise otonomesine müdâhelesi değildir. İslâm dünyâsının Arapçaya çevirerek yok olmaktan kurtardığı eski Akılcı Yunan Medeniyeti kitaplarının, Endülüs Medeniyetinin eliyle Batı dünyâsına aktarılması ve bunun daha sonra Sicilya yolu ile beslenmesi ve ardından Osmanlı yayılması ile Avrupa'ya tâze kan verilmesinin payı büyüktür. Sicilya ve Endülüs'ten İslâmiyet'le beslenen Avrupa'ya, Haçlı Seferleri'yle gelen tâze bilgilerin de müsbit düşünce düzeninin oluşmasına yaradığına şüphe yoktur.

Ancak bu noktada mukadder bir soru önümüze düşüyor: "Eğer Protestanlık, Hıristiyan dünyâsının akılcı olmasını sağlamışsa, neden yalnız Protestan yapıda olan Almanya ve İngiltere'de Batı uygarlığının doğumuna yaramışken, Avrupa dışındaki Protestan ülkelerinde akılcı bir dünyanın kurulmasına hizmet etmemiştir."

Bu soru, Avrupa toplum yapısının oluşmasında bir müessirin daha ortaya çıkmasını zorlar. Nitekim böyle bir müessir de vardır ve gerçekten çok derin biçimde Avrupa toplumlarını etkilemiştir: **Vikingler...**

Vikingler, Avrupa'nın kuzeyinde İskandinavya yarım adasında yaşıyorlardı ve kutba doğru yerleşmişlerdi.

Batı kaynakları, bu insanları **Pagan** olarak niteler. Yarı vahşî bir hayat sürdüklerini, hiç bir inançları olmadığını, aralarında **en güçlü olanın toplumu yönettiğini** anlatırlar. Bu kar ve fırtına adamları, kendilerinden başka hiç kimseye inanmıyorlar, hiç bir şeyi kutsamıyorlar, hayâtın **şarap, kadın ve mâcerâ** dan ibâret olduğunu savunuyorlardı.

10, 11 ve 13. yüzyıllarda, Norveç'in fiyorlarından, –kendi elleriyle yaptıkları kayıklarla– denizlere açılıyorlar; İngiltere ve İrlanda'yı, Avrupa'nın büyücek bir bölümünü kontrolleri altında tutuyorlar; Akdeniz'e iniyorlar, Akdeniz'in ve Karadeniz'in sâhillerini vuruyorlar, sonra tekrar fiyorlarına dönüyorlardı! Bu Vikingler'in, Amerika sahillerine kadar ulaştıkları söylenir. Bir pagan fırtınadır. Özellikle, İngiltere ve İrlanda'da yerleşmişler, oradaki halkı kendileri gibi olmaya zorlamışlar; kiliselelerini yıkmışlar; bâzılarını meyhâne ve fuhuş yuvası biçiminde kullanmışlar ve oradaki halkın dînî inançlarını yok etmeğe çalışmışlardı,

Avrupa'nın öteki ülkeleri de bu fırtınadan nasîbini almıştır. Bu sebep-

le, Vikingler'in egoizme dayanan toplum yapısı, Avrupa için –bir süre– hayat biçimi hâline gelmiştir!

Lüther'in ortaya attığı Protestanlık, vâsıtasız inancın en büyük kalesi olan Hıristiyanlığı akıl yolu ile yaktığı zaman, fikir, boşlukta sallanmadı; önceden yaşanmış Vikingler döneminin egoist ve pagan hayatı, bu yeni düşünceye döşek görevi yaptı.

İşte bugünkü Avrupa toplum yapısının ana unsurları bunlardır. Batılı Sosyal Antropoloji bilginlerinin söyledikleri gibi, Avrupa medeniyetinin unsurları Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Hıristiyanlık kültüründen ibâret değildir. Olmadığını, konuşmamızın başında göstermiştik. Bugünkü Avrupa toplumunun oluşumunda ve bu toplumun ortaya koyduğu uygarlık eserleri ve düşüncelerinde İslamiyet'in ve Osmanlı Devleti'nin hisseleri olduğu gibi, Yunan ve Roma Medeniyetleri tefekkürünün payı olduğu kesindir.

Bir Tenkid:

KUBBEALTININ KASETLERİ

Dr. Ercüment AKSOY

Değerli Kubbealtı Akademisi Yöneticisi:

Size daha önce yazıp **Meral Uğurlu I** kasetini çıkardığınız için gönülden kutlamıştım. Kasetinizi çok beğenmeme rağmen âcizâne bâzı eleştirilerde bulunmuştum. Bu kez **Meral Uğurlu II** kasetinizi gördüm. Tekrar gönülden kutlarım. Bu kaset ilkinden hem program hem icrâ açısından çok çok daha iyi olmuş:

1. Seçilen makamlar (**Mâhur** ve **Evcârâ**) Meral Uğurlu'nun sesine daha iyi giden makamlar. Uğurlu bence tiz perdelerde gezinen makamlarda daha başarılı oluyor. **Mâhur** gibi ince, özellikli, çoğu kimsenin rast makâmının tiz perdelerdeki hâlinde ibârettir diye geçip gittiği; ama aslında rast'dan çok farklı bir tad veren bu güzel makam Meral Uğurlu icrâsıyla iyice güzelleşmiş. Evcârâ zâten, şehnaz, hicazkar gibi son derece zarif, incelmış bir makam olarak sanatçımızın uslûbuna çok uygun düşüyor.

2. Bu kasette lüzumsuz/kalitesiz taksimlere ve gereğinden fazla şarkıya yer verilmemesi isâbet olmuş. Şarkıya yer verilecekse klasik şarkılardan seçilmesi isâbet olur; kasetin amacı klasik mûsikî uslûbunu tespit etmek olduğuna göre bence **Hacı Arif Bey**, **Rahmi Bey**'den sonrasına pek fazla yüz vermemek lâzım.

3. **Mâhur** tarafı enfes olmuş. Burada gözlediğim bir husûsu belirtiyim. **Eyyûbî Mehmet Efendi**'nin mâhur bestesi Meral Uğurlu icrâsıyla bir iyice yükselmiş, güzelleşmiş. Bu beste aslında aynı makamdan diğer bâzı eserlere göre- meselâ **Eyyûbî Bekir Ağa**'nın ünlü mâhur bestesi, sâhibi meçhul ağır semâî (*Sarsam miyânını ey gül-i ter yâsemen gibi*) gibi eserlerin yanında daha az parlak ve durgun bir eser. Meral Uğurlu'nun zarif

ve nüanslı icrâsıyla bu eser yücelmiş ve daha güzelleşmiş. Klasik icrâ tarzımıza nüanslı okumanın katkısının bir örneği olmuş. Kâr dâhil diğer mâhur eserler zâten son derece parlak eserler, bu icrâ tarzına söylenecek bir şey yok; ama mâhur besteden sonra, mâhurlar içerisinde en başarılısı yürük semâî olmuş.

4. Evcârâ'lar Meral Uğurlu tarzına çok uygun düşüyor. **Mehmet Ağa'nın** besteleri şâheser. **Şâkir Ağa'nın** şarkısı ise icrâ açısından beste kadar zor bir eser. Bu şarkı mükemmel icrâ edilmiş.

Bu kasette usulup ve biçim olarak ideale yakını tutturmuşsunuz: Seçilen eserler klasik eserler. Âdî yada harc-ı âlem bir eser yok. Klasik fasıl kavramına uyulmuş (Kâr ilavesi, ağır şarkıların yürük semâiden önce söylenmesi vs.) Tek eleştirilecek taraf mûsikîmizde özellikle **Nevzat At- lı**ğ icrâlarıyla yerleşen peşrevlere üvey evlat muâmelesi yapılması alışkanlığını burada da görmemiz. Peşrev usul zenginliği, çeşit ve başka bir çok yönden saz semâîlerine göre hem daha sanatlı hem de çok daha zengin bir tür. **Peşrevler icrâ edilecekse bütün hâneleriyle icrâ edilmeli.** Zaman sınırlaması açısından yer kalmıyorsa peşrevi bir hânecik çalıp bırakmak yerine hiç koymamak, bunun yerine programı kısa bir giriş taksimi ile açmak daha yerinde olur kanısındayım. Düşünün bir kerre: Klasik mûsikîmizin en güzel ve en tanınmış peşrevlerinin tamâmını pek az duymuşuzdur. **Yusuf Paşa'nın** segâh peşrevi. Tamamı çalınmaz. **Kemânî Ali Ağa'nın** şehnaz peşrevi. Tamamı çalınmaz. **Hattâ Osman Bey'in** o dillere destan olmuş meşhur nihâvent peşrevi. Hiç görmedim 4 hânesinin de icrâ edildiğini **Mesud Cemil'den** sonra. Buna mukâbil en sudan şarkılar, en sıradan saz semâîlerinin tamâmı icrâ edilir.

İkinci husus ise Meral Uğurlu kalitesinde sanatçı ele geçirilince en az bir-iki ilk icrâ yaptırmadan biraradınmalı. İlk icrâları **Meral Uğurlu, Alâeddin Yavaşca** yada **Bekir Sıtkı Sezgin'den** dinleyemiyecek isek kimden dinleyeceğiz? Şâyet burada sizi sınırlayan neden, ilk icrâlara halk kulağı henüz alışmadığı için pek fazla itibar etmeyebilir düşüncesi ise, halk zâten bu çıkardığınız kasetten bir şey anlamayacaktır. Halk'ın itibar ettiği binlerce kaset var zâten piyasada ağlamalık. Mâdem bir anlamda gerçekten târihî önemi olan bir çabaya girdiniz, ilk icrâyı şart koşun; bu harika eserlerin ilk icrâsını yaptıрма şerefi sizin olur, hemde bu değerli sanatçılara ilk icrâ şansını vererek hak ettikleri bir şereften mahrum kalmamalarına aracı olmuş olursunuz. Belki böylece "yâhu bu eser hiç duyulmamış milleti sıkacağız" fobisinden de kurtulmuş oluruz biraz olsun.

İlkinden çok daha iyi bir kasetle serinize devam ettiğiniz için sizi tekrar kutlar başarılarınızın devamını gönülden dilerim.

*13 Ocak 1992 günü, İstanbul Atatürk Kültür
Merkezi'nde, Kubbealtı Mûsikî Topluluğu'nun
20. kuruluş yılında verdiği konserin açış konuşması*

Muhterem Misafirlerimiz,

Burada, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın bir yan kuruluşu olan "**Kubbealtı Mûsikî Topluluğu**"nın 20. kuruluş yılını tes'îd için toplandık. Hepinize hoşgeldiniz, safâlar getirdiniz, diyoruz.

Geriye dönüp bakıyorum...

Kimler geldi, kimler geçti...

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, önce **Kubbealtı Cemiyeti** adı ile kurulduğunda hedef, "**ilim, fikir, san'at, mûsikî ve dilde Türk milletine has, tarihten gelen haslet ve değerleri esas tutarak gençleri bir millî san'at ve düşünce merkezi etrafında toplamak ve millî bir akademinin temellerini atmak**" olarak belirlenmişti.

İşte, bugünkü mûsikî topluluğunun nüvesi o zaman atıldı. Tohum toprağa düştü ve sâdece mûsikîde değil; ilim, fikir, san'at ve dilde yeni filizler verdi. Ve hattâ kendinden sonra kurulan diğer kültür müesseselerine örnek oldu. Zîra o sırada, yâni 1970'li yıllarda memleketin kültür buhranları ile kıvranmakta olduğunu hatırlamanızı ricâ edeceğim. Bugün söylenen bâzı şeylerin, o zaman düşünülmesinin bile neredeyse ürküntü verebileceği, veyâ en azından çekinildiği yıllardı. O senelerde, **Münir Nûreddin Selçuk**'un bir konserinde okunan bir ilâhînin nasıl şaşkınlık uyandırdığı hatırlardadır.

Yine o târihlerde, kültür mirâsımızı geleceğe taşıma gayreti içinde olan hemen sâdece İstanbul Fetih Cemiyeti ve birkaç kuruluş vardı, diyebiliriz.

Ve bir gün ulu gönüllü ve yüce ruhlu insanlar şöyle dediler:

"... O'nun (yâni Allah'ın) vermiş olduğu mal ve mülkü, gene onun kullarının istifâdesine arzylemek, insanogluna gurur değil, ancak şükür vermelidir vesselâm..."

Zîra biliyorlardı ki,
 "Yediğin yok olur, yedirdiğin kalır,
 Giydiğin yok olur, giydirdiğin kalır."

Bu sözü kalplerine ve vicdanlarına yazdılar ve gayret kuşağını kuşandılar.

Ve böylece, 70'li yıllarda önce Kubbealtı Cemiyeti olarak kurulan müessese, bilâhare "Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı" adıyla teşekkül etti.

Aldığı bu mânevî bereket ve feyizle hareket eden Vakıf, çalışmalarının şumûlünü genişletti. San'atta: Türk süslemesi, tezhip, hat; klasik mûsikî çalışmaları, dilde: sözlük çalışması; kültür ve düşüncede: akademik seminerler ve sohbetler birbiri ardınca devam ederek bu güne kadar ulaştı.

Bu gün rahatlıkla söyleyebiliriz ki, o zamanlar haftada iki gün yapılan akademik seminerler ve konferanslara iştirâk edenler mühim bir yekûn tutmaktadır. Hattâ daha da ileri giderek şunu ilâve edebiliriz: Bu kubbelelerin altında istiyenin, yâni ilme tâlip olanın feyizlendiği ve feyizleneceği ciddî ve nezih bir mekân teşekkül etmiştir. Seminerleri ve çalışmaları tâkip edenlerin büyük ekseriyetinin genç üniversite talebeleri oluşu, memleket açısından çok memnuniyet verici olmuştur. Bugün bile zaman zaman, yaşı kırk civârında olan birçok ilim adamımızın yetişmesinde ve feyizlenmesinde **Kubbealtı seminerlerinin** önemli bir yeri olduğunu, biz-zat kendi ağızlarından duymak bahtiyarlığına nâil oluyoruz.

Vakfın diğer faaliyetlerinden bahsetmeye devam edecek olursak, önceleri **Süheyl Ünver**, **Azâde Akar** gibi hocaların idâresinde tezhip ve minyatür derslerinin **Kubbealtı Nakışhânesi**'nde başlamış olduğunu görürüz. Bugün bu Nakışhâne'de hâlâ onların açtığı yolu devam ettiren ve **Muhsin Demironat** ve **Rikkat Kunt** gibi büyük ustaların da talebeleri olan ve devraldıkları emâneti dirâyet ve liyâkatla götüren **İnci Ayan Birol** ve **Çiçek Dermen** Hanımları selâmlıyoruz. Bu değerli isimlerin gayretleri ve Vakfın hizmetinde bulunan müntesiplerinin yorulmak bilmez fedâkârlıklarını burada tebci ediyoruz... Teşekkürler ediyoruz.

Her bir dalı budanan, yaprakları dâimâ dökülen, neredeyse kökleri bile kurumaya yüz tutan aziz Dil'imizin mâcerâsı gözler önündedir. Bu vahim meseleyi burada teşrih etmek benim haddim değildir. Ancak bugün

birçoğu rahmetli olan pek çok ilim ve fikir adamının kollarını sıvadığı ve bu yarayı tez elden sarıp sarmalayıp tedâvî etmeye koyulduklarını görmekteyiz.

İşte ömrü ve sıhhati için duâlar ettiğimiz **Sâmiha Ayverdi Hanımefendi**, ve rahmetli **Nihad Sâmi Banarlı**, **Tahsin Banguoğlu**, **Kaya Bilgegil**, **Faruk Nâfiz Çamlıbel**, **Abdülkâdir İnan**, **Orhan Seyfi Orhon**, **Fevziye Abdullah Tansel**, **Faruk Kadri Timurtaş** ve yine ömrü ve sıhhati için duâda bulunduğumuz muhterem **İlhan Ayverdi Hanımefendi**...Bu zevat, Türk dilinin en büyük ve ciddî, ilmî, misallî lûgatı için çalışmalarına daha kuruluş yıllarında başlamışlardır. Takdir edeceğiniz gibi, lûgat çalışması gibi muazzam denilecek çapta bir faaliyet yıllar almaktadır. O günden bu güne yürütülen bu devâsa hizmetin tamamlanmasını, devletimizin ve milletimizin bekâ ve devam şartlarından biri olarak görmekteyiz dersek, mübâlâğa etmemiş olduğumuzu sanıyorum. Zîra bu lûgat sâyesinde çocuklarımız geçmişle gelecek arasındaki köprüyü kuracaklardır.

Haftanın belli günlerinde seviyeli bir dinleyici ve müzâkereciye açılan **Akademik Seminerler**'de bilgisini aktaran ilim, fikir, san'at adamları, bu yirmi yıl boyunca oldukça büyük bir yekûn tutmaktadır. artık o hocaların talebelerini aynı kürsülerde görmekteyiz. Bu bize, hazdan da öte, sonsuz şükür duyguları vermektedir. Bu vesîle ile, 1971 yılında basılan tanıtma bülteninde yer alan birçok büyük ismi, bugün rahmetle anarak okuyoruz. Başta Vakfın bânisi **Ekrem Hakkı Ayverdi** ve **Nihad Sâmi Banarlı** gibi ilim ve san'at adamları arkalarında pek şerefli bir iz bırakmışlardır. Burada isimlerini tek tek saymaktan âciz olduğumuz diğer ricâlin önünde de tâzimle eğiliriz. Cemiyet, Vakfa dönüşürken faaliyet çeşitleri ve hizmetlerinde de artış müşâhade edilmektedir.

Bunlardan bâzılarını zikredecek olursak; karşılıksız verlen talebe bursları, 1972'den beri kesintisiz olarak devam eden "**Kubbealtı Akademi Mecmûası**" ve yirmi yıl boyunca basılan büyüklü küçüklü ilim, fikir ve san'at kitapları ile sayıları önemli bir yekûn tutan neşriyatını sayabiliriz.

Vakfın 1987 yılında basılan ikinci tanıtma bülteninde bir hadis yer almaktadır:

"İnsanların hayırlısı, insanlara faydalı olandır."

İşte mensûbu olmakla şeref duyduğumuz ve insanlara ancak hizmet gâyesini güden vakıf, aynı zamanda gönüller okşayıcı sesimizi de gelecek

nesillere nakletmeyi istedi.

Evet, mûsikîmiz !....

Yahyâ Kemal'in

"Çok insan anlıyamaz eski mûsikîmizden

Ve ondan anlamıyan bir şey anlamaz bizden"

mısrâlarıyla anlattığı söz ve âhenk saltanatı...

Klasik Türk mûsikisindeki çalışmaların ilk hocaları olan üstad **Münir Nureddin Selçuk** ve büyük bestekâr tanburî **Kemal Batanay**'ı rahmetle ve sevgi ile anıyoruz. Bu iki üstadla birlikte hocalık yapan ve bu çalışmalarını hâlâ büyük bir sebat ve aşkla sürdüren **Yusuf Ömürlü Bey**, bu gün de, dinleyeceğiniz koroyu idâre edecektir. Mesleği olan mimarlık yanında bir ömür boyu emek verdiği mûsikî çalışmaları ve hocalığı onu, "**Yusuf Hoca**" pâyesiyle taltif etmiştir.

Yine neyzen **Ulvi Erguner Beyi** de, yaptığı yardımlar ve alâkası ile hatırlıyor ve rahmet diliyoruz.

İşte, kimler geldi, kimler geçti... derken o günleri yaşıyanları ve bunun zevkli çilesini ve yorgunluğunu çekenleri ve hâlâ çekmekte olanları bir nebze olsun hâtıralara daldırmak istedik.

Bu mûsikî topluluğu, zaman içinde muhterem **Câhid Gözkan** gibi çelebilerle daha da zenginleşmiştir. Kendisini saygı ile selamlar ve hizmetlerinin hiç bir zaman unutulmayacağını ifâde etmek isteriz.

Burada, rahmetli hocamız **Kemal Batanay**'ın muhterem zevcesi, mütevâzi, fakat büyük tanburî **Naime Batanay Hanımefendiyi** zikretmek ve selamlamak istiyorum.

Şunu da ilâve etmek zarûretini duymaktayım: Yirmi sene gibi uzun bir zaman zarfında mûsikî sâhasında pek çok talebe yetişmiştir. Bu talebelerin birçoğunun da dışarda mühim mûsikî topluluklarında vazîfe gördüğünü söylemek gerekir. Ve tabîî **Yusuf Hoca**'nın âilece bu topluluğu zenginleştirdiğini de ilâve edelim.

Bu çalışmalar ile gençlere mûsikîyi sevdirmek vazîfesini gören vakıf, bir hususu daha göz önünde tutmak istemektedir, o da şudur: Batı dünyâsı, bugün estetik değeri tartışılabilen bir müzikle eğleniyor görünse de, kendi klasik eserlerini en iyi icrâ ve en üstün kayıt sistemi ile yaşattığı gibi, araştırma kurumlarında her yönü ile bu eserleri değerlendirmeyi de ihmal etmemektedir. İşte bu yüzden, vakfımız da bir yandan, bir mûsikî

araştırma enstitüsü gibi, neşriyâta dönük çalışmalara destek vermemektedir. Bu sebeble, **Ali Rıza Şengel** ve **Abdülkadir Töre**'nin ilâhî notaları ve el yazmaları **Yusuf Hoca** ve **Doç. Dr. Mustafa Tahralı** tarafından 8 cild hâlinde neşredilmiş bulunmaktadır. Yine **Yusuf Hoca**, uzun süren bir çalışma ile, kırk kadar fasikülle klasik eserlerimizi ve saz eserlerini notalarıyla seri hâlinde neşretmiştir. Böylece bunlar, mûsikî hâfızamıza kazandırılmış olmaktadır ki, şimdiden bu neşriyat Türk mûsikîsi için emin bir kaynak teşkil etmiştir denebilir.

Burada **Yusuf Hoca** ve talebelerini tekrar tebrik etmek ve kendilerine huzurlarınızda teşekkür etmek istiyoruz. Ve diyorum ki: "Gayretli devletliyi geçer."

Bu sâhada vakfın himmet eli son olarak bir başka güzelliğe daha uzandı...

Bu sefer, Türk mûsikîsinin en az bilinen ve nâdîde eserlerini, klasik tavır ve üslupla tesbit etmek ihtiyâcı ile kollar sıvandı. Bunun için de, bugünkü programımızı sesi ve usta icrâsıyla zenginleştirecek olan **Meral Uğurlu Hanımefendi** ve üstad **Dr. Alâeddin Yavaşca**'nın okuduğu eserlerden teşekkül eden 4 adet kaset ortaya çıkmış bulunuyor.. Sayılarını daha da arttırmak ümidiyle teşebbüse geçilen bu ciddi ve ileriye dönük tesbitlerin, kültürümüzün tapu senetlerinden olacağı âşikârdır.

Bu vesileyle, bu kasetlerin hazırlanışında emeği geçen herkese ve bilhassa nakdî yardımında bulunan **İş Bankası** müessesesine ve bilhassa Sayın **Mehmet Turgut Beyefendi**'ye teşekkürlerimizi bildirmekten zevk duyuyoruz.

Şimdi sizleri, nice emek ve gayretlerle ve güzel sabırlarla yürütülen mûsikî topluluğumuz ile başbaşa bırakırken, Vakıf Mütevellî Hey'eti adına tekrar hoşgeldiniz der, en derin hürmetlerimizi takdim ederiz.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı
Mütevellî Hey'eti âzâsı
Dr. Aydın Yüksel

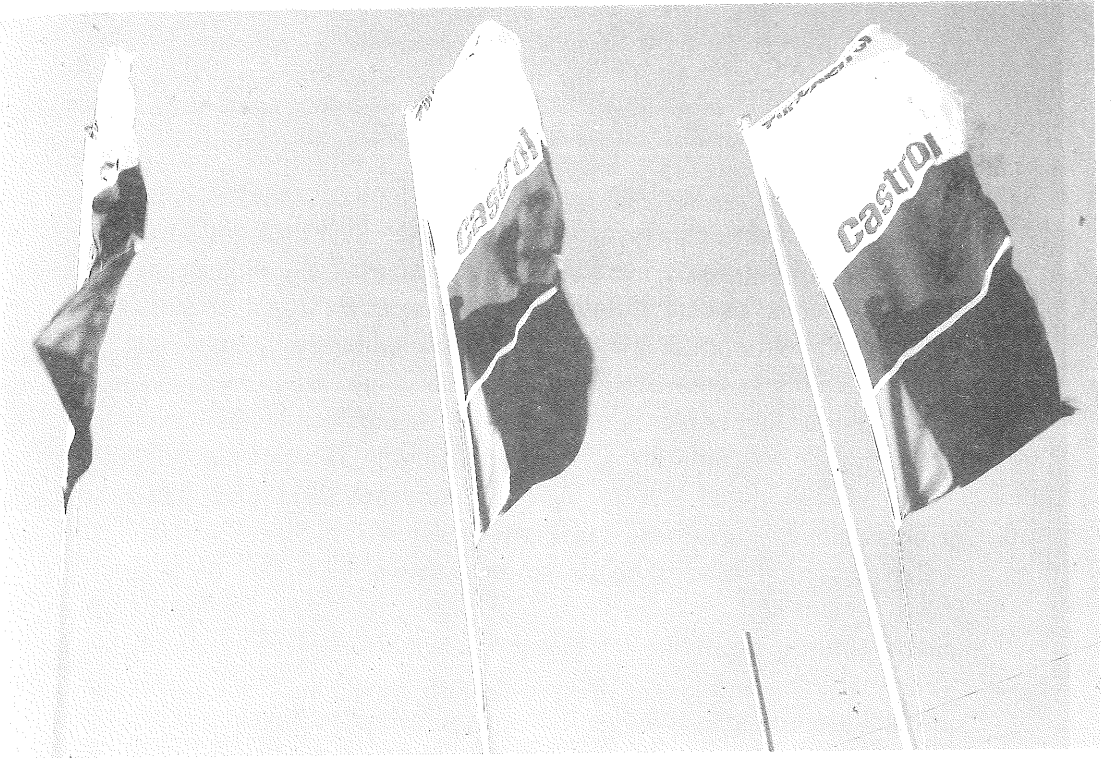

ALTIN ÇİİNİ

ALTIN ÇİİNİ

KÜTAHYA - TÜRKİYE
ALİ KALFA ÇARŞISI KAT 1, NO: 1-2
TEL: 3560 - 3731 - 2412

"Türk Petrolcülüğünün Yükselişi"

TÜRKPETROL VE MADENİ YAĞLAR T.A.Ş.

TURCAS PETROLCÜLÜK A.Ş.

MARMARA PETROL VE RAFİNERİ İŞLERİ A.Ş.

ALEVGAZ LİKİT PETROL GAZLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MARMARA TRANSPORT A.Ş.

TURTEL TURİSTİK TESİSLERİ A.Ş.

KIRLANGIÇ ZEYTİNYAĞ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

TURNA AĞAÇ SANAYİ A.Ş.

TÜDAS PETROL DATA ANALİZ SERVİSLERİ A.Ş.

Türkpetrol

ve bağlı şirketler grubu

50 yılı aşkın bir süredir

Türk ekonomisine

katkıda bulunmanın

kıvancını yaşıyor.

